

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infokorralduse õppekava

Diana-Janika Savolainen

Avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded
ning rakendatavus üliõpilastöös

Lõputöö

Juhendaja: Tiina Palu, MA

Tartu 2025

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetilised lähtekohad	6
1.1. Avaliku ja erasektori organisatsioonide eripärad andmete haldamisel, analüüsimisel ja tekkimisel	6
1.2. Avaliku ja erasektori organisatsioonide andmekasutuse nõuded ja regulatsioonid	8
1.3. Avalikustamata uuringu andmete käsitlemise eetika ja konfidentsiaalsus	9
1.4. Andmete anonümiseerimine ja pseudonümiseerimine üliõpilastöös	10
1.5. Avalikustamata uuringu andmete kasutamine üliõpilastöös	13
1.6. Uurimisküsimused	15
2. Uurimistöö metoodika ja valim	16
2.1. Valim.....	16
2.2. Andmete kogumine.....	17
2.3. Andmete analüüs	18
2.4. Meetodikriitika ja uurimissuunad edaspidiseks.....	20
3. Tulemused.....	21
3.1. Reeglid ja nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel	21
3.2. Avalikustamata uuringute andmed ja nende roll üliõpilastöös	24
3.2.1. Organisatsiooni ja tudengi koostöös uuringute andmete kasutamise võimalused ja piirangud.....	26
3.2.2. Soovitused tudengile avalikustamata uuringute andmete kasutamiseks	28
4. Diskussioon ja järeldused	30
4.1. Avaliku ja erasektori töötajate nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöös	30
4.1.1. Avalikustamata uuringu andmete jagamise võimalus.....	32

4.1.2 Näidisvorm “Uuringu andmete kasutamise kokkulepe”	34
4.2. Olukorrad, mis võivad kujundada üliõpilastööde kvaliteeti, kui kasutatakse avalikustamata uuringute andmeid	35
Kokkuvõte	37
Summary.....	39
Kasutatud kirjandus	41
Lisad	45
Lisa 1. Intervjuu kava	45
Lisa 2. Nõusolekuvorm	48

SISSEJUHATUS

Avalikustamata uuringute andmete kasutamine üliõpilastöodes on hea näide sellest, kuidas tudengid saavad akadeemilises töös kasutada andmeid, mis on saadud nende igapäevatöö praktiliste ülesannete käigus. Paljud üliõpilased, eriti sessioonõppes õppivad tudengid, töötavad paralleelselt oma haridustekonnaga avaliku või erasektori organisatsioonides, kus nad ise viivad läbi uuringuid või osalevad uuringutes, mille tulemusi ei avalikustata. Uuringud võivad sisaldada näiteks töötajate ja klientide rahulolu hindamist ning organisatsiooni sisemiste protsesside, nagu juhtimise või kommunikatsiooni edukuse analüüsi. Avalikustamata uuringu andmete kasutamine üliõpilastöös tõstatab küsimuse, kuidas need võivad kujundada akadeemilise töö sisu ja kvaliteeti. Emmerich (2020: 759) määratleb, et uuringute kontekstis võiks küsida, mida uurimistöö edendab, sellele on vastus muidugi “teadmine” ja kuigi ei tohiks piirata teadmiste omandamist üldise hüve ideele viidates, ei ole ka võimalik ette näha, millist hüve see teadmine võib tuua, sest ei ole võimalik ette teada, mida uurimine avastab.

Avalikustamata uuringu andmete kasutamisel tuleb arvestada õiguslike ja eetiliste piirangutega, et tagada isikuandmete kaitse ning välistada plagiaat. Viitamine on oluline reegel üliõpilastööde kaitsmisel, kuna see rõhutab algallikate tähtsust ning võimaldab tugineda teooriate põhjendatud seisukohtadele (Tartu Ülikooli, 2023). Eriti võib see esineda avalikustamata uuringute puhul, kus uuringutulemused ei ole avalikkusele kättesaadavad ja võivad sisaldada konfidentsiaalset teavet.

Varasemalt on uuritud, kuidas erinevates sektorites mõjutavad organisatsiooni eesmärgid ja riskitaju andmete jagamist ja kasutamist (Khan ja Khandaker, 2016; Mulgan, 2000; Bernal, 2024). Samuti on uuritud isikuandmete töötlemist ning eetilisi ja konfidentsiaalsusnõudeid teadusuuringutes ja akadeemilistes töodes (Metcalf ja Crawford, 2016; Masso jt., 2020; Oliver, 2010). Siiani ei ole aga uuritud, kuidas saaksid üliõpilased kasutada organisatsioonide poolt koostatud, kuid mitteavalikustatud uuringute andmeid.

Lõputöö eesmärk on välja selgitada, millised on üliõpilastöodes kasutatavate avalikustamata uuringute andmekasutuse peamised õiguslikud ja eetilised piirid ning millised võimalused selliste andmete vastutustundlikuks kasutamiseks eksisteerivad. Kuna organisatsioonisisised uuringud ei

pruugi olla avalikkusele suunatud, võiks üliõpilane arvestada, et andmete kasutamine võib olla piiratud. Uuringud sisaldavad sageli organisatsiooni jaoks olulist teavet, näiteks tööprotsesside või töötajate rahulolu kohta. Tulemused võivad aidata organisatsioonidel teha otsuseid töökorralduse parandamiseks või juhtimisviiside muutmiseks. Uuringu andmete kasutamine akadeemilises töös vajab kindlaid kokkuleppeid, et tagada andmekaitse ning akadeemiline läbipaistvus. Selged regulatsioonid, eetika ja vastutus aitavad vältida olukorda, kus tudeng võib teadmatusel eksida.

Lõputöö raames viin läbi individuaalintervjuud avaliku ja erasektori organisatsioonide töötajatega, kes on varasemalt tudengitega koostööd teinud ning on teadlikud andmete jagamise reeglitest. Intervjuude eesmärk on mõista, milliseid ootusi ja piiranguid organisatsioonid näevad seoses oma uuringu andmete kasutamisega ning kuidas nad hindavad tudengite teadlikkust ja vastutustunnet andmetega töötamisel ja käsitlemisel. Lõputöö ei sisalda avaandmeid, mida võib üldiselt vabalt taaskasutada. Avaandmeid on masinloetavad andmed ning neid võib määratleda kui üldkasutatavaks tehtud teavet, mida saab vabalt ja piiranguteta kasutada (Masso jt., 2020: 98-99). Oluline on rõhutada ka seda, et töö ei hõlma ärisaladusi puudutavat ega konfidentsiaalset teavet sisaldavaid uuringuid, mille kasutamine on seadusandlikult keelatud või piiratud.

Lõputöö on jaotatud neljaks peatükiks, esimeses peatükis annan ülevaate teoreetilistest lähtekohtadest, kirjeldades avaliku ja erasektori andmekasutuse eripärasid, regulatsioone ning andmekaitse ja eetika põhimõtteid üliõpilastöodes. Teises peatükis kirjeldan meetodi ja valimi valikut, samuti andmete kogumise ja analüüsi põhimõtteid. Kolmandas peatükis esitan intervjuude analüüsi tulemused, tuues välja avaliku ja erasektori töötajate vaated avalikustamata uuringute andmete kasutamisele üliõpilastöodes. Neljandas peatükis annan ülevaate lõputöö järeldustest ning soovistest üliõpilastele ja organisatsioonidele uuringu andmete kasutamise osas.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Selles peatükis annan ülevaate avaliku ja erasektori andmekasutuse eripäradest ning nende valdkondadega seotud põhimõtetest ja regulatsioonidest. Lisaks leiab ülevaate andmekasutuse eetilistest aspektidest ning anonümiseerimise ja pseudonümiseerimise praktikatest üliõpilastöodes. Erinevatele varasematele uuringutele tuginedes toon välja teooriad, mis käsitlevad andmete kogumist ja töötlemist ning peatüki lõpus on esitatud lõputöö uurimisküsimused.

1.1. Avaliku ja erasektori organisatsioonide eripärad andmete haldamisel, analüüsimisel ja tekkimisel

Ackoffi (1989: 3) teadmiste püramiid käsitleb andmeid kui toormaterjali, mis iseloomustab sündmuste ja nende keskkondade omadusi ning mille töötlemine muudab andmed informatsiooniks. Eraldiseisvana võivad andmed tunduda juhuslikud, kuid omavahel seostatuna moodustavad need terviku, mis võimaldab andmetest tuletada konkreetse kasutaja jaoks vajalikku teavet (Frické, 2009: 133). Kui andmeid töödeldakse ja analüüsitakse, saab selle põhjal info, millega on võimalik tulemust mõista.

Avaliku ja erasektori organisatsiooni andmete haldamise ja analüüsimise viisid on olulisel määral erinevad ja peamiselt sõltuvad suuresti nende eesmärkidest (Khan ja Khandaker, 2016: 2874-2875). Hoolimata erinevustest on mõlema sektori puhul märgata ettevaatlikkust andmete jagamisel väljapoole. Bernal (2024: 3) märgib, et kõikides organisatsioonides on andmejagamise peamiseks takistuseks hirm konkurentsi, mainekahju ja privaatsusriskide ees. Avalikus sektoris aitab andmete korrapärane kasutamine suurendada usaldust ja läbipaistvust kodanike ja riigi vahel (Khan ja Khandaker, 2016: 2876). Andmete majanduslik ja ühiskondlik väärtus ei tulene üksnes andmehulkade kogumisest, vaid eelkõige nende sihipärasest jagamisest ja praktilisest kasutamisest (Masso jt., 2020: 70-71). Mulgani (2000: 89) sõnul on erasektoris andmete haldamise ja analüüsi peamine eesmärk saavutada äriine kasu, toetades strateegilist otsustamist ja suurendades konkurentsieelist. Ettevõtted kasutavad andmeid selleks, et saada kasu ja nende jaoks on oluline aru saada, mida kliendid soovivad, ning pakkuda vastavalt sobivaid lahendusi. Sageli

keskendutakse eelkõige andmete kasutamisele turunduse optimeerimiseks, klientide käitumise analüüsimiseks ja innovaatiliste toodete või teenuste arendamiseks (Mulgan, 2000: 88-89). Ulatuslik andmete kogumine, mida soodustab digitaalsete lahenduste areng, mõjutab avaliku ja erasektori teenuseid (Puusalu ja Marnot, 2021: 36).

Avaandmed, mida defineeritakse kui andmeid, mis on vabalt kättesaadavad ja kasutatavad ilma oluliste piiranguteta, mängivad selles protsessis olulist rolli, need andmed võimaldavad inimestel ja organisatsioonidel analüüsida avaliku sektori tegevust ning aidata kaasa uute lahenduste leidmisele (Masso jt., 2020: 98-99). Eestis on avaliku sektori avaandmete portaal, mis on hea näide sellest, kuidas avaandmed toetavad läbipaistvust ja ühiskondlikku arengut (Eesti Avaandmed, i.a.). Portaali kaudu on võimaldatud ligipääs erinevatele andmekogudele, mis sisaldavad nii statistilist teavet kui ka valdkonnapõhiseid registreid (Eesti Avaandmed, i.a.). Andmebaasis olevat infot saavad üliõpilased kasutada üliõpilastöodes, näiteks analüüside tegemiseks või praktiliste näidete toomiseks.

Ervits (2024: 2) selgitab, et koostöö ülikoolide ja organisatsioonide vahel suurendab teadmispõhist innovatsiooni, mis toetab töötajate järelkasvu ning aitab viia teadusliku mõtteviisi praktilisse kasutusse. Kuigi andmete avatus ja koostöö on avalikus sektoris sageli süsteemsemalt korraldatud, leidub ka erasektoris üha enam näiteid koostööst ülikoolide ja tudengitega. Organisatsioonid on valmis jagama andmeid uurimistööde jaoks, eriti juhul, kui see toetab nende arengut või loob ühiseid väärtusi (Ervits, 2024: 10). Uuringu andmete jagamine ei ole ainult vastutulek uurijale, vaid osa laiemast eesmärgist kasutada andmeid teadlikult organisatsiooni kasuks. Puusalu ja Marnot (2021) määratlevad, et andmete kasutamine ning nendega seotud toimingud on oluliselt mõjutanud teenuste toimimist ja jätkusuutlikkust, kuna teenusepakkujate jaoks on andmepraktikad hädavajalikud kiire ja personaliseeritud teenuse pakkumiseks.

Lõputöös keskendun uuringutele ja analüüsidele, mille tulemused on avalikud, kuid mida ei avalikustata täielikult. Põhjuseks võivad olla näiteks andmekaitse nõuded, regulatiivsed piirangud või ametnike ebakindlus andmete avaldamise osas (Arenguseire Keskus, 2021). Piirangutest hoolimata võivad erinevad uuringud olla väärtuslikud tudengitele, kes uurivad sarnaseid teemasid akadeemilises kontekstis. Kuigi täielik ligipääs uuringu andmetele võib olla piiratud, pakuvad need uuringud sisendit analüüside ja erinevate andmekasutuspraktikate mõistmiseks. Teabe liikumine organisatsiooni uuringutest üliõpilastöodesse võiks aidata suurendada läbipaistvust, kuid see peab toimuma kooskõlas regulatsioonide ja andmekaitse nõuetega.

1.2. Avaliku ja erasektori organisatsioonide andmekasutuse nõuded ja regulatsioonid

Andmekaitset korraldava tegevuse tagamine Eestis oli päevakorras juba 1990. aastal, siis hakati ette valmistama riikliku andmekaitse järelevalveasutuse loomist (Salumaa-Lepik jt., 2021: 27). 1996. aastal võttis Riigikogu vastu esimese isikuandmete kaitse seaduse, mille järel loodi 1997. aastal Siseministeeriumi haldusalasse andmekaitseosakond (Andmekaitse Inspektsioon, 2024-a). Ettevalmistava tegevuse tulemusena loodi 1999. aastal Eesti iseseisev andmekaitseasutus ehk Andmekaitse Inspektsioon (Andmekaitse Inspektsioon, 2024-b). Kuigi andmekaitseõigus on Eestis suhteliselt uus valdkond, siis mujal maailmas ulatuvad selle juured kaugemale, juba 1890. aastal tutvustasid Samuel Warren ja Louis Brandeis ideed “õigusest privaatsusele”, määratledes seda kui õigust “olla rahule jäetud” (Salumaa-Lepik jt., 2021: 24). See näitab, et inimeste teadlikkus andmekaitse teemal on olnud aktuaalne juba sajandeid tagasi. Salumaa-Lepik ja Nisu (2024: 3) sõnul on sellest ajast alates andmekaitse ja privaatsuse kaitse üle kogu maailma teinud arengulise hüppe ja need arengud on jõudnud ka Eestisse, kujundades siinse eraelu puutumatuse ja andmekaitse õiguslikke aluseid.

Eesti andmeühiskonna eestvedaja on avalik sektor, kuid regulatsioonid ja nõuded kehtivad sarnaselt ka erasektori ettevõtetele (Puusalu ja Sieberik, 2024: 364). Hoofnagle jt. (2019: 66) määratlevad, et andmed on kui “interneti valuuta”, mille töötlemine ja jagamine nõuab reegleid, et tagada isikute privaatsuse kaitse ja andmete vastutustundlik kasutamine.

Eestis reguleerib isikuandmete kaitset ja töötlemist isikuandmete kaitse üldmäärus (edaspidi IKÜM), see on Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruse (*GDPR – General Data Protection Regulation*) eestikeelne nimetus (Salumaa-Lepik jt., 2021: 28). IKÜM-i nõuete täpsustamiseks ja rakendamiseks Eestis on kehtestatud ja vastu võetud isikuandmete kaitse seadus (edaspidi IKS), mis reguleerib valdkondi ja nende erisusi, mida üldmäärus liikmesriikide otsustada jätab (Juurik, 2023). IKS määrab konkreetsed kohandatud seadused, mida Eesti kodanikud ja organisatsioonid peavad järgima, samas kui IKÜM kehtestab üldised reeglid ja põhimõtted, mida kohaldatakse kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides (European Union, 2016).

Lisaks IKÜM-ile ja IKS-ile on avalikus sektoris oluline roll ka avaliku teabe seadusel (edaspidi AvTS), mis korraldab seda, kuidas avalik sektor peab käsitlema avaandmeid ning tagama nende avalikustamise läbipaistvuse (Kukk 2018: 38). Kõiki eelnimetatud seadusi ja regulatsioone haldab Andmekaitse Inspektsioon (AKI), kes on valmis nõustama ettevõtteid ja kutseühinguid iseseisvate juhendmaterjalide koostamisel, mis hõlmavad nii hea tava juhendeid kui ka andmekaitse sertifikaate (Salumaa-Lepik jt., 2021: 27). AvTS § 10 rõhutab, et teabevaldajad võivad kehtestada

sisemised juhised ja määrata kindlaks, millised üksused või töötajad vastutavad teabenõuete täitmise ning avalikustamise korraldamise eest (Avaliku teabe seadus, 2001). See tähendab, et organisatsioon saab ise määrata reeglid, mille alusel otsustatakse, kas ja millistel tingimustel teavet väljastatakse. Seetõttu võib teatud juhtudel olla võimalik anda ligipääs ka mitteavalikustatud uuringu andmetele, näiteks üliõpilastöodes kasutamiseks. Oluline on, et avalikustamata uuringu andmete kasutamine toimuks läbipaistvalt ning kooskõlas kehtivate seaduste ja juhendmaterjalidega.

1.3. Avalikustamata uuringu andmete käsitlemise eetika ja konfidentsiaalsus

Eetika mõiste tuleneb kreekakeelsest sõnast *ethos*, see on harjumuste, väärtuste ja normide kogum, mis juhib inimeste käitumist (Sutrop jt., 2016: 11). Eetika ilmub üliõpilastööde protsessi kohe teema valikul ning on seal kuni töö lõpuni, pakkudes suuniseid, kuidas uurimistööd vastutustundlikult ja ausalt läbi viia (Oliver, 2010: 9).

Avalikustamata uuringu andmete kasutamisel on eetilised põhimõtted olulised, kuna need andmed ei ole avalikult kättesaadavad ning võivad sisaldada konfidentsiaalset teavet. Konfidentsiaalsus ei ole pelgalt reegel, vaid osa üliõpilastöö eestilistest põhimõttest, mis määrab, kuidas andmeid kogutakse ja jagatakse (Masso jt., 2020: 137-139). Konfidentsiaalsus on lubadus, mis antakse andmesubjektidele, tagades, et nende andmed jäävad kaitstuks (Oliver, 2010: 82). Sellest lubadusest aga üksi ei piisa, oluline on enda jaoks läbi mõelda, kuidas see lubadus päriselt ellu viia. Minu hinnangul tähendab eetika konfidentsiaalsuse kontekstis seda, et uurijal peab olema konkreetne ja läbipaistev plaan, kuidas andmeid kogutakse ja kasutatakse. Lisaks konfidentsiaalsusele ja eetilisele käitumisele tuleb arvestada ka riskidega, mis ei pruugi avalduda ainult andmete kogumise hetkel, vaid ka nende töötlemise ja tõlgendamise käigus.

Metcalf ja Crawford (2016: 10-11) juhivad tähelepanu, et isegi näiliselt ohutud andmed võivad andmestike kombineerimisel avaldada tundlikku teavet ja põhjustada kahju andmevaldajale. Sellisel juhul ei piisa ainult nõusolekust või lepingust, vaid oluline on ka teadlikult enda jaoks läbi mõelda, mis võib valesti minna. Riskide ennetamine peaks üliõpilastöös olema loomulik osa alates planeerimisest kuni tulemuste esitamiseni (Metcalf ja Crawford, 2016: 6). Ennetav lähenemine näitab andmeid jagavale organisatsioonile, et uurija mõistab uuringu andmete väärtust ja võimalikke riske.

Kuna uuringute andmed pärinevad avaliku või erasektori uuringutest, tuleb nende kasutamisel järgida järgmisi põhimõtteid:

1. Organisatsioonid, kellelt andmed pärinevad, peavad teadma, kes ja millises ulatuses nende andmetega töötavad;
2. Selgitada andmete säilitamise ja jagamise plaane, kuidas ja kui kaua andmeid säilitatakse ning kas on kavatsus neid jagada kolmandate osapooltega. Andmete omanikele tuleb anda kindlustunne, et andmeid käsitletakse vastavalt kokkulepetele;
3. Kui uuringu andmed sisaldavad tundlikku teavet, mis võib viia andmesubjektide tuvastamiseni, on ettevõtte konfidentsiaalsuse kaitseks vajalik kasutada sobivaid meetmeid, näiteks anonümiseerimist või pseudonümiseerimist;
4. Enne uuringu andmete kasutamist üliõpilastöös tuleb organisatsioonile esitada plaan, milles selgitatakse, kuidas andmeid kasutatakse, millised tulemused avaldatakse ja kuidas konfidentsiaalsus tagatakse;
5. Eetiline ja õiguslik vastutus on üliõpilasel, kelle ülesandeks on täita nii organisatsiooni seatud reegleid kui ka akadeemilisi eetikanorme (Oliver, 2010: 82-84).

Metcalf ja Crawford (2016: 3) selgitavad, et isegi kui andmed on avalikud, võib nende kasutamine tuua esile isiklikke järeldusi. Sellega seoses peaks ka avaandmete kasutamisel täitma eetilisi põhimõtteid. Üliõpilastöös kombineeritakse sageli erinevate allikate andmeid ning see võib tahtmatult viia olukorrani, kus eetilisi norme ei ole piisavalt arvesse võetud.

Avaliku ja erasektori organisatsioonide erinevus võib mõjutada andmete kasutamise eetilisi nõudeid. Oliver (2010: 89) määratleb, et avaliku sektori asutused, kelle peamine ülesanne on pakkuda avalikke teenuseid, võiksid eetiliselt olla valmis avama oma andmeallikaid üliõpilastööde jaoks, sellest tulenevalt võiks avalike organisatsioonide puhul eeldada suuremat läbipaistvust. Erinevalt avalikust sektorist ei ole erasektoril kohustust uuringute andmeid avalikustada, mistõttu on neil suurem õigus oma andmeid konfidentsiaalsena hoida (Bernal, 2024: 3). Erinevused avaliku ja erasektori eetikanõuetes võivad panna tudengi oskused proovile, eeldades paindlikkust ja valmisolekut tegutseda erinevates olukordades.

1.4. Andmete anonümiseerimine ja pseudonümiseerimine üliõpilastöös

Andmete anonümiseerimine ja pseudonümiseerimine on peamised meetodid, mis tagavad isikuandmete kaitse ning võimaldavad üliõpilastel kasutada privaatsaid andmeid üliõpilastöös,

järgides samal ajal kehtivaid andmekaitseadusi ja eetilisi nõudeid (Gadotti jt., 2024: 1-2). Andmete jagamisel tuleb leida tasakaal andmete kaitse ja kasutamise mugavuse vahel, liiga piirav lähenemine võib raskendada andmete kasutamist, sest liiga karm kaitsmise meetod võib muuta andmed sisuliselt kasutuks (Marques ja Bernardino, 2020: 235).

Anonümiseerimine (*anonymization*) tähendab andmete muutmist selliselt, et andmesubjekti ei ole võimalik tuvastada ei otseselt ega ka kaudselt (Gadotti jt., 2024: 1). Andmesubjekt on füüsiline isik, kelle isikuandmete abil on võimalik otseseid või kaudseid järeldusi teha (Masso jt., 2020: 79). Anonüümseks muudetud teavet ei saa üksikisikuga tagasi siduda, seega ei saa seda kasutada ka isiku privaatsuse kahjustamiseks (Marques ja Bernardino, 2020: 236). Anonümiseerimist teostab tavaliselt andmehaldur, kellel on juurdepääs algele andmekogule, mida kasutatakse anonümiseerimise protsessi sisendina (Gadotti jt., 2024: 2). Andmete tüüp mõjutab seda, kuidas anonümiseerimise protsessi oleks sobiv läbi viia. Gadotti jt. (2024:3) määratlevad, et anonümiseerimise kontekstis on kasulik liigitada algsed andmekogumid kolme kategooriasse: struktureeritud, määratud väärtusega ja struktureerimata andmed (vaata Tabel 1).

Tabel 1. Andmekogu kolm kategooriat

Mõiste	Kirjeldus	Näited
Struktureeritud andmed	Andmekogud, mida esitatakse sageli tabelina, kus iga rida vastab kasutaja kirjele ning iga veerg sisaldab sama atribuudi väärtust kõikide kasutajate kohta.	Küsitlused, rahvaloendused ja tervishoiu andmed, mis sisaldavad isikut kirjeldavaid omadusi (sugu ja vanus) ning vaatlusi (näiteks meditsiiniline seisund).
Poolstruktureeritud andmed	Andmekogu, kus iga kasutaja kohta on kogutud hulganisti andmeid, mis sisaldavad teavet kasutaja tegevuste või sündmuste kohta.	Tegevusi kirjeldavad andmed, nagu internetis vaadatud videod või kauplusest ostetud kaubad.
Struktureerimata andmed	Andmekogumid, millel puudub kindel või loomulik struktuur, näiteks tekst, pildid või videod.	Tekst (sõnumid, säutsud, kirjad), pildid ja videod (nägu, kehahoiak).

Allikas: (Gadotti jt., 2024: 3)

Mitteavalikke uuringu andmeid kasutades tuleks välja selgitada, millal käsitletakse andmeid isikuandmetena ja millal mitte. IKÜM (põhjendus 26) selgitab, et kui andmed on anonüümseks muudetud nõuete kohaselt, ei kuulu need andmed enam andmekaitse reguleerimisalasse ning kui andmed on anonümiseeritud viisil, kus konkreetset isikut ei ole võimalik tuvastada, ei kohaldu ka isikuandmete kaitse seadus (Euroopa Liidu Teataja, 2016). See tähendab, et hästi valitud anonümiseerimise viis aitab hinnata, kas andmeid on töödeldud piisavalt, et neid ei saaks enam isikuga seostada. Marques ja Bernardino (2020: 236) selgitavad, et valida tuleb õiged anonümiseerimise meetodid ja eesmärk, sest erinevatel meetoditel on erinevad omadused. Kolm kõige levinumat viisi andmete muutmiseks on kirje asendamine, muutmine või eemaldamine (Marques ja Bernardino, 2020: 236). Peamine eesmärk nende meetodite valimisel on leida õige lahendus andmete kaitsmise ja kasutatavuse vahel.

Kirje asendamise (*character replacement*) meetod seisneb tundliku teabe osalises peitmises, asendades kirje eelnevalt määratud sümbolitega (nt “X” või “Y”), näiteks võib telefoninumbri viimased numbrid asendada sümbolitega, säilitades andmete üldise kasulikkuse analüüsiks, kuid vähendades tuvastamise riski (Marques ja Bernardino, 2020: 237). Kuigi see meetod vähendab tuvastamise riski, sõltub selle mõjususe suuresti ülejäänud andmestiku olemusest, kuna muud andmed võivad siiski võimaldada isiku tuvastamist kaudsete seoste kaudu. Tundlik teave on informatsioon, mille avalikustamine võib ohustada isiku või organisatsiooni privaatsust ja heaolu (Hoofnagle, 2019: 82).

Kirje segamise (*shuffling*) meetod seisneb tunnuse väärtuse juhuslikus segamises, nii et algsed seosed teiste tunnustega kaovad, see on eriti kasulik, kui analüüs keskendub üksikutele tunnustele ja ei sõltu andmete omavahelistest seostest (Marques ja Bernardino, 2020: 237). Näiteks võiks klientide lojaalsusprogrammi punktisummad juhuslikult segada nii, et andmeid ei saaks siduda konkreetse isikuga, kuid üldine statistiline jaotus on analüüsi jaoks sobiv (Marques ja Bernardino, 2020: 237).

Kirje eemaldamise (*remove attributes*) meetodit kasutatakse siis, kui tundlikku teavet ei saa muul viisil anonüümseks muuta või kui tunnus ei ole analüüsi jaoks oluline (Marques ja Bernardino, 2020: 236-237). Näiteks eemaldatakse andmetest isiku nimi, et välistada andmesubjekti tuvastamise võimalus, kuid see meetod võib siiski vähendada andmete kasutamise väärtust, kui eemaldatud tunnus osutub analüüsis vajalikuks (Marques ja Bernardino, 2020: 236-237).

Marques ja Bernardino (2020) määratlevad, et muutmise protsessi juures on oluline andmete kasutatavuse säilitamine ning lisaks ka privaatsusnõuete järgimine. Privaatsust mõistetakse

anonümiseerimise kontekstis peamiselt kui isikuandmete konfidentsiaalsust, kuid see hõlmab ka kontrolli ja läbipaistvust oma andmete kasutamise üle (Gadotti jt., 2024: 3). Andmete kasutatavust hinnatakse selle põhjal, kui hästi anonüümseks muudetud andmed säilitavad oma kasutamise võimaluse (Gadotti jt., 2024: 3). Näiteks statistilise analüüsi kasutamine sõltub suuresti konkreetsest eesmärgist, üks ja sama anonüümne andmekogum võib olla ühe ülesande jaoks kasulik, kuid teise jaoks vähem kasulik (Gadotti jt., 2024: 3).

Pseudonümiseerimine (*pseudonymization*) on andmekaitse meetod, mille käigus eemaldatakse andmetest otsesed identifikaatorid, nagu nimi, telefoninumber ja isikukood, ning asendatakse juhuslike pseudonüümidega, näiteks juhuslikult genereeritud kood (Mourby jt., 2018: 223). Pseudonümiseerimine võimaldab andmetega edasi töötada viisil, mis kaitseb andmesubjektide identiteeti, vähendades tuvastamise riski (Mourby jt., 2018: 223). Näiteks võib isiku nime asendada juhusliku koodiga, mille kaudu muutub tuvastamine keerulisemaks, kuid mitte võimatuks (Gadotti jt., 2024: 4). Pseudonümiseerimine ei tähenda täielikku anonüümsust. Erinevalt anonümiseerimisest, mille eesmärk on teha isiku tuvastamine pöördumatuks, võimaldab pseudonümiseerimine teatud tingimustel isiku taastuvastamist, kui täiendav teave (nt seos pseudonüümi ja algse identifikaatori vahel) on kättesaadav (Mourby jt., 2018: 224; Gadotti jt., 2024: 4-5). IKÜM (põhjendus 28) rõhutab, et pseudonümiseeritud andmed on seotud konkreetse isikuga ja jäävad andmekaitse-eeskirjade reguleerimisalasse (Euroopa Liidu Teataja, 2016). Kuigi pseudonümiseerimine on oluline samm anonümiseerimise suunas, ei taga see andmete täielikku kaitset. Paljud praktikud käsitlevad pseudonüümseks muudetud andmeid ekslikult anonüümsetena, see võib viia privaatsusrikkumiseni, mis võimaldavad pseudonüümseks muudetud andmeid teiste andmetikega siduda (Gadotti jt., 2024: 4).

Anonümiseerimist ja pseudonümiseerimist rakendatakse erinevatel eesmärkidel. Mourby jt. (2018: 230) kirjeldavad, et anonümiseerimine on asjakohane, kui eesmärk on täielikult välistada isiku tuvastamise võimalus ja pseudonümiseerimine on kasulik turvameede, mis vähendab otsese tuvastamise riski, kuid võimaldab vajadusel andmeid uuesti tuvastada. Seetõttu on oluline valida õige meetod sõltuvalt andmekaitse eesmärkidest ja nõuetest.

1.5. Avalikustamata uuringu andmete kasutamine üliõpilastöös

Üliõpilastööde puhul on oluline valida võimalikult reaalsed ja ajakohased uuringu andmed, andmestik võib pärineda ka organisatsioonidest, mis on kogunud uuringu andmeid oma tegevuse käigus, kuid pole neid avalikkusele kättesaadavaks teinud. Andmete kasutamisel üliõpilastöös

tuleb arvestada nii eetika, isikuandmete kaitse kui ka viitamise reeglitega. Uuringu andmete jagamise valmidus organisatsioonides on seotud nende sisemiste andmehalduse põhimõtete ja praktikatega. Champieux jt. (2024) selgitavad, et efektiivne andmehaldus eeldab, et organisatsioonis oleksid paigas toimivad poliitikad, mis suunavad andmete kasutamist ja jagamist süsteemselt ning järjepidevalt.

Praktiline struktuur, mida organisatsioonid saavad kasutada, on *RACI* maatriks, mis aitab määrata kindlaks, kellel on milline roll andmete jagamise ja haldamise protsessides (Champieux jt., 2024: 5). *RACI* tähistab nelja rolli:

- Täitja (*Responsible*) – kes teostab konkreetse ülesande;
- Vastutaja (*Accountable*) – kes tagab, et ülesanne viiakse läbi nõuetekohaselt;
- Nõustaja (*Consulted*) – kelle arvamisel on töö käigus kaal ja keda tuleb kaasata;
- Teadlik (*Informed*) – keda tuleb teavitada, kuid kellel ei ole otsustusõigust (Champieux jt., 2024: 5).

Rollide jaotus lihtsustab uuringu andmete kasutamise korraldamist ka siis, kui neid soovitakse kasutada väljaspool organisatsiooni, näiteks üliõpilastöödes. Üliõpilased, kes kasutavad uuringute andmeid, mis ei ole avalikkusele kättesaadavad, on kohustatud ka nendele materjalidele viitama. Ainult uurija kasutuses olevale dokumendile, millele puudub avalik juurdepääs, näiteks organisatsioonisisestel küsitlustel või töötajate tagasiside andmestikud, on võimalik viidata andmeallikale vastavalt *APA* (*American Psychological Association* 7) väljaande juhisteile. Võimalus on sellisel juhul kasutada tekstisisest viidet ning mitte lisada viidet kasutatud kirjanduse loetellu, kuna lugejal puudub võimalus allikat iseseisvalt kontrollida. Allikaid tuleb käsitleda kui mittejälgitavaid allikaid (*unrecoverable sources*) ja viidata võiks näiteks nii: Organisatsioon X dokument, autori kasutuses, kuupäev või Organisatsioon Y dokument, isiklik suhtlus, kuupäev (American Psychological Association, 2023, ptk 8.9). Selliste viidete puhul on oluline, et üliõpilane selgitaks metoodika või töökorralduse osas, kuidas andmed kätte saadi ja millistel tingimustel neid kasutada lubati. Vajadusel võib töö lisasse lisada ka ettevõtte nõusoleku kirja või kirjaliku kinnituse andmete kasutamiseks. Selleks, et uuringu andmete kasutamine oleks osapoolte vahel selgelt kooskõlastatud, on soovituslik kasutada andmekasutuskokkulepet. Ühe näitena on Bostoni Ülikoolis kasutusel *Data Use Agreementi* (edaspidi DUA) tegemist on dokumendiga, mille alusel on uurijal võimalik kasutada andmestikku, mis on piiratud juurdepääsuga, näiteks organisatsioonisisene uuring, mis ei ole avalikult veebikeskkonnas kättesaadav (Boston University, 2021).

Arvestada tuleb ka sellega, kuidas ja millises ulatuses võib uurimistöö tulemusi avalikustada, eriti juhul, kui uuringu andmed sisaldavad tundlikku või konfidentsiaalset teavet. Kui andmete omanik ei luba kogu materjali avalikult esitada või on tegemist isikuandmetega, mille edastamine kolmandatele isikutele ei ole lubatud, võib üliõpilane taotleda ülikoolilt lõputöö kinniseks kuulutamist (Saar, 2020). Juhendi kohaselt kirjeldab Saar (2020), et kinnine kaitsmine ei võimalda üldist juurdepääsu lõputöö terviktekstile ning vajadusel toimub ka kaitsmine piiratud ringis. Organisatsiooni uuringu andmete ja ärisaladuste hoidmise vajadus võib tekkida nii avalikus kui ka erasektoris ning sellisel juhul on kinnine kaitsmine sobiv lahendus, mis võimaldab üliõpilasel täita akadeemilise töö esitamise ja hindamise nõudeid ilma konfidentsiaalsust ohustamata.

1.6. Uurimisküsimused

Teoreetilist tausta arvestades võib järeldada, et andmekasutuse ja jagamise nõuded on avalikus ja erasektoris reguleeritud erinevalt, kuna andmete kasutamise põhimõtted on erinevad. Seetõttu määravad regulatsioonid ja eetilised normid, millistel tingimustel ja kuidas üliõpilastöötödes võib avalikustamata uuringu andmeid kasutada. Andmete jagamine on oluline, kuna see võib tuua kasu nii üliõpilastele kui andmeid jagavatele organisatsioonidele. Lõputöö eesmärk on välja selgitada avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded ning rakendatavus üliõpilastöötödes. Avalikustamata uuringute all mõtlen uuringute andmeid, mis ei ole vabalt veebikeskkondades kättesaadavad. Eelkõige uurin, kuidas üliõpilased neid andmeid oma üliõpilastöötödes saavad kasutada.

Püstitatud eesmärgist lähtuvalt otsin töös vastuseid järgnevatele uurimisküsimustele.

1. Millised on avaliku ja erasektori töötajate nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöötödes?
2. Millised olukorrad võivad kujundada üliõpilastööde kvaliteeti, kui kasutatakse avalikustamata uuringute andmeid?

Varasemalt ei ole uuritud, milline viis avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöötödes praktikas kõige sobivama oleks, eelkõige just andmeid omavate organisatsioonide vaatest.

2. UURIMISTÖÖ METOODIKA JA VALIM

Selles peatükis tutvustan valimi moodustamise põhimõtteid, andmete kogumise meetodit ja andmete analüüsi läbiviimise protsessi. Peatüki lõpus selgitan metodikriitikat ja uurimissuundasid edaspidiseks. Lõputöö eesmärgist tulenevalt otsustasin kasutada kvalitatiivset uurimismeetodit, mille kaudu oli võimalik mõista avaliku ja erasektori esindajate andmekasutuse piiranguid ning hinnanguid üliõpilastööde kvaliteedile avalikustamata uuringu andmete kontekstis. Lim (2024: 2-3) sõnul keskendub kvalitatiivne uurimismeetod inimeste kogemuste ja käitumise mõistmisele, mis võimaldab uurijal koos osalejatega luua arusaama sotsiaalsest tegelikkusest, olles paindlik uuritava konteksti suhtes.

2.1. Valim

Lõputöö eesmärgist lähtudes otsustasin kasutada sihipärast valimit, kus osalejad on valitud teadlikult vastavalt uuritavale valdkonnale. Valimi moodustasid nii era- kui avaliku sektori spetsialistid, kellel on praktiline kokkupuude andmehalduse, andmekaitse ning uuringutega seotud andmete kasutamise ja jagamisega (vaata Tabel 2). Osalejate valikul oli oluline nende ametialane kokkupuude teemavaldkondadega ning teadlikkus organisatsiooni sisemistest reeglitest, mis puudutavad avalikustamata uuringute andmete kasutamist.

Võttes arvesse eelnevalt kirjeldatud valimi moodustamise põhimõtteid, saatsin e-kirja kümnele erasektori ettevõttele ja üheksale avaliku sektori asutusele, et uurida nende valmisolekut osaleda uurimises. Vastused olid erinevad, mõned organisatsioonid teatasid, et neil puuduvad andmed mida ei avalikustata. Mõnel juhul edastati pöördumine mitmele kontaktile organisatsiooni siseselt, kuid lõpuks vastust ei tulnud. Osad pöördumised jäid üldse vastuseta. Sihipärase valimi kutsele andsid nõusoleku kuus osalejat. Kuna huvirühma kaasamine osutus oodatust ajamahukamaks, täiendasin valimit osaliselt mugavusvalimi põhimõttel ning isiklike tutvuste kaudu kaasasin kaks intervjuueeritavat, kes on siiski valdkonna spetsialistid ja kellel oli uurimisteemaga kokkupuude.

Tabel 2. Valimi kirjeldus

Intervjueeritav	Ametinimetus	Avalik sektor/ erasektor
Intervjueeritav 1	Personalijuht	Erasektor
Intervjueeritav 2	Kvaliteedi- ja personalijuht	Erasektor
Intervjueeritav 3	Personalijuht	Erasektor
Intervjueeritav 4	Analüüsigrupi juht	Avalik sektor
Intervjueeritav 5	Vanemraamatupidaja (ettevõttesiseses uurimise läbiviija)	Erasektor
Intervjueeritav 6	Personalijuht	Avalik sektor
Intervjueeritav 7	Teabe ja koolituse osakonna juhataja	Avalik sektor
Intervjueeritav 8	Andmekaitse ja avaliku teabe spetsialist	Avalik sektor

Allikas: Autori koostatud tabel

Valitud sihtrühm võimaldas koguda sisulise ülevaate sellest, milliseid nõudeid ja piiranguid organisatsioonid kehtestavad avalikustamata uuringu andmete kasutamisel ning kuidas need mõjutavad üliõpilaste võimalusi neid andmeid üliõpilastöös kasutada. Lõplik valimi suurus kujunes lähtuvalt osalejate valmisolekust ning andmete analüüsi käigus saavutatud sisulisest rohkusest.

2.2. Andmete kogumine

Andmete kogumiseks kasutasin kvalitatiivset poolstruktureeritud individuaalintervjuud, mida viisin läbi eelnevalt koostatud intervjuu kava alusel (vaata Lisa 1), tuginedes uurimisküsimustele ning teoreetilisele raamistikule. Selle meetodi kasutamine oli lõputöö jaoks asjakohane, kuna poolstruktureeritud intervjuu jääb oma olemuselt struktureeritud ja struktureerimata intervjuu

vahepeale, ühest küljest tugineb see ettevalmistatud küsimustele, teisalt võimaldab paindlikkust küsimuste järjestuse muutmisel ja täpsustavate küsimuste esitamisel (Lepik jt., 2014). Intervjuu kava sisaldas sissejuhatust, taustaküsimusi, põhiküsimusi, lisaküsimusi ning kokkuvõtet, mille eesmärk oli vestlust suunata ning koguda uurimisküsimusele vastamiseks vajalikku teavet. Enne andmete kogumist viisin läbi ühe pilootintervjuu tuttavaga, eesmärgiga testida intervjuu kava arusaadavust ja küsimuste sõnastust. Pilootintervjuu andmeid ma lõputöös ei kasuta. Seejärel edastasin osalejatele e-kirja, mis sisaldas infot lõputöö eesmärgi ja intervjuu korralduse kohta. Koos e-kirjaga lisasin ka nõusolekuvormi (vaata Lisa 2), mille allkirjastamisega kinnitasid osalejad oma vabatahtliku osalemise. Intervjuud toimusid vastavalt osalejate eelistustele kas kontaktis või veebikeskkonnas (*Microsoft Teams*). Kolm intervjuud viisin läbi kontaktkohtumistena ning viis toimusid veebivahendusel. Kuna intervjuueeritavad asusid eri paikades üle Eesti, oli veebikeskkond paljude jaoks mugavamaks lahenduseks. Intervjuude kestvus oli ligikaudu 30-60 minutit ning osapoolte nõusolekul salvestasin need helisalvestisele. Selleks, et tagada võimalikult täpne ja sisuline andmeanalüüs, toimus järgmises etapis sõnasõnaline transkribeerimine ning süstemaatiline sisuanalüüs, mis andis võimaluse analüüsida kogutud andmeid.

2.3. Andmete analüüs

Kogutud andmestik võimaldas analüüsida, kuidas organisatsioonid kujundavad piiranguid uuringu andmete jagamisel ning millised tegurid võivad kujundada uuringu andmete kasutamist üliõpilastöodes sisulises ja eetilises vaates. Analüüsiprotsess koosnes neljast etapist: transkribeerimine, kodeerimine, kategoriseerimine ja kokkuvõtete tegemine. Intervjuud salvestasin kas *Microsoft Teamsi* keskkonnas videofailidena või *Samsungi* telefoni helisalvesti rakendust kasutades. Transkribeerimisprotsessi toetamiseks kasutasin *Microsoft Teamsi* otsetranskribeerimise funktsiooni ja tekstiks veebikeskkonda. Veebilehe www.tekstiks.ee puhul on tegemist automaatse kõnetuvastusteenusega, mis põhineb spetsiaalselt eesti keele jaoks välja töötatud mudelitel ning võimaldab samaaegselt töödelda korraga mitut salvestust (Olev ja Alumäe, 2022). Peale automaatset transkribeerimist laadisin tekstifailid arvutisse, kuulasin helifailid ja videosalvestused uuesti üle ning koostasın sõnasõnalise transkriptsiooni. Seejärel tegin vajalikud parandused ja pseudonümiseerisin andmed, mis sisaldas juhuslikult mainitud isiku- või organisatsiooni nime eemaldamist. Vastajad nimetasin “Intervjuueeritav 1”, “Intervjuueeritav 2” jne, et tagada osalejate konfidentsiaalsus. Käsitsi transkribeeritud intervjuud salvestasin .docx-

failidena ja laadisin need *QCAmap* veebikeskkonda. *QCAmap* toetab kvalitatiivse sisuanalüüsi läbiviimist võimaldades kasutajal tekstimaterjali analüüsida ja töödelda (Mayring, 2022). Kodeerimisel kasutasin induktiivset kategooriate moodustamist (*Inductive Category Formation*), mille puhul kujunesid kategooriad otse väljendatud andmetest. Leherand (2008: 290) kirjeldab induktiivset sisuanalüüsi kui lähenemist, mida kasutatakse olukordades, kus uuritava nähtuse kohta ei ole veel piisavalt teooriaid või varasemaid andmeid. Sarnase põhimõtte järgi otsustasin valida andmete analüüsimiseks induktiivse lähenemise.

Uurimisküsimused lisasin ja analüüsisin eraldi, esimesena tuvastasin tekstist sisuliselt olulised lõigud ning määrasin neile avatud koodid, mis peegeldasid vastajate kogemusi ja hinnanguid. Kui koodid olid *QCAmap* tarkvaras määratud ja esmane analüüsi osa tehtud, võimaldas keskkond andmed alla laadida *Exceli* faili. Koondtabelis olid näha kõik koodid, mis olid kokku koondatud vastavate tsitaatidega intervjuudest, see aitas paremini mõista, millises kontekstis mingi teema esines. *Exceli* faili koondatud info tegi lihtsamaks kategooriate loomise, sest tsitaadid olid selgelt seotud kindlate teemade ja vastajatega, mille põhjal kujuneski edasi ala- ja peakategooriate valik. Rühmitasin koodid sarnaste teemade alusel alakategooriateks, mille koondasin omakorda laiemal tasandil teemadest ja uurimisküsimustest lähtuvalt peakategooriatesse (vaata Tabel 3).

Tabel 3. Näide kategooriate moodustamisest

Kood	Alakategooria	Peakategooria
Ligipääsu piiramine organisatsioonisisese eeskirja alusel	Ligipääsu piirangud uuringu andmetele	Uuringu andmete kasutamise nõuded ja kvaliteet
Andmete selektiivne kättesaadavus		
Andmete jagamine tudengile		
Andmete jagamine avalikkusele		
Uuringute olemasolust teadlikkuse puudumine		
Konfidentsiaalsus ja anonüümsus	Andmekaitse ja õiguslik raamistik	
Isikuandmete kaitse		
Eetilised riskid		
Eetiliste riskide ennetamine		
Õiguslikud piirangud		
Andmete kasutamise juhised		
Kinnine kaitsmine		

Allikas: Autori koostatud tabel

Analüüsi tulemusel kujunes välja koodipuu, mis näitab struktureeritud andmeid loogiliselt. Kategooriate struktuur võimaldas seostada andmeid uurimisküsimustega ning toetas tulemuste osa arusaadavat esitamist.

2.4. Meetodikriitika ja uurimissuunad edaspidiseks

Lõputöös kasutatud kvalitatiivne uurimismeetod võimaldas mõista osalejate hinnanguid andmete jagamisele ning sellega seotud piirangutele. Poolstruktureeritud intervjuu andis võimaluse avada teemat paindlikult, arvestades osalejate kogemusi ning organisatsioonisiseseid praktikaid. Valimi suurus kujunes töö käigus piisavaks, et analüüsida uurimisküsimusi ning teha järeldusi. Tulemusena koostas ka praktilise väljundina uuringu andmete kasutamise kokkuleppe näidisvormi (vaata ptk 4.1.2.). Seda saavad vajadusel kasutada nii organisatsioonid kui ka üliõpilased, et reguleerida andmete kasutamise tingimusi akadeemilistes töodes. Tuleb arvestada, et näidisvormi kasutamisel võib esineda piiranguid. Eelkõige ei pruugi üks dokument sobida kõikide olukordade jaoks, kuna andmete tundlikkus ja osapoolte ootused võivad erineda. Seetõttu on oluline, et näidisvormi kasutatakse juhul, kui tegemist on avalikustamata uuringu andmetega. Näiteks organisatsiooni sisemised uuringuraportid, analüüsi tulemused, kokkuvõtted või järeldused, mis sisaldavad teavet, mille puhul on otsustatud, et neid ei jagata avalikult.

Murekohaks oli see, et valimi moodustamisel tuli osaliselt kasutada mugavusvalimit selleks, et saada piisav hulk osalejaid. See võis mõnevõrra mõjutada valimi mitmekesisust. Lisaks kaldus osalejate ametikohtade nimetus pigem personalivaldkonna spetsialistide poole, mis tähendab, et andmekaitse vaatenurga kirjeldamine võis jääda tagasihoidlikumaks.

Edasise uurimissuunana võiks kaaluda ühise keskkonna või andmebaasi loomist, kus ettevõtte saavad välja tuua valdkonnad või teemad, mida nad oleksid valmis koostöös üliõpilastega uurima. Sellest võiks olla kasu mõlemale osapoolle, suunates üliõpilasi teemade poole, mis on praktilised ja organisatsioonidele asjakohased.

3. TULEMUSED

Selles peatükis esitan analüüsi käigus saadud tulemusi. Analüüsis kategoriseeritud tulemused jagunesid nelja alakategooriasse, milleks on ligipääsupiirang uuringu andmetele, andmekaitse ja õiguslikud aspektid, praktiline koostöö ning usaldus ja kommunikatsioon. Kaks esimest kategooriat keskenduvad peamiselt õiguslikule raamistikule ja kaks viimast on rohkem suunatud koostööle ja vastastikusele usaldusele tudengi ja organisatsiooni vahel. Analüüsi tulemusi tutvustan vastavalt kategooriatele ning uurimisküsimustele. Peatüki esimeses osas annan ülevaate avalikustamata uuringu andmete jagamise ja kasutamisega seotud nõuetest ning piirangutest. Teises osas keskendun olukordadele, mis võivad mõjutada üliõpilastööde kvaliteedi kujunemist.

3.1. Reeglid ja nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel

Analüüsi tulemused näitavad, et avalikustamata uuringute andmete kasutamine üliõpilastöös toimub reguleeritud seadusandluse ja organisatsioonisiseste kokkulepete alusel. Nõuded on suunatud selliselt, et kaitsta organisatsiooni uuringute andmeid ja ära hoida isikuandmete väärkasutust. Mõlema sektori vastajate poolt rõhutati, et andmete väljastamise eelduseks on määratletud tingimused, näiteks kellele ja millistel tingimustel ligipääsu üldse võimaldatakse. Üldine praktika toetub konfidentsiaalsuslepingule või kirjalikule kokkuleppele, kuid intervjuudes oli ka üksikjuhtum, kus andmete jagamine toimus usaldusel ja varasematel positiivsetel kogemustel põhinevalt ning ilma formaalse lepinguta. Intervjueeritavad rõhutasid ka seda, et kui tudeng juba töötab organisatsioonis, siis võib reguleerida uuringu andmete kasutamist töölepingu kaudu. Mitmed intervjueeritavad tõid välja, et ka organisatsioonis sees ei ole alati andmete kättesaadavus ühtemoodi ning ligipääs võib sõltuda konkreetsest osakonnast.

“Lisaks nagu seadusandlusele veel eraldi võibolla piirangut nii öelda, mida me oleme kirja pannud või korrana ei ole, et pigem on selliseid osakondi, kus, kellel, millised õigused kuhugi ligi on pääs et noh, millistele andmetele.” /Intervjueeritav 1/

Erinevates osakondades reeglite määramine võib kujundada seda, millistele andmetele on tudengil võimalik ligipääsu saada.

Intervjuude analüüs näitas, et avaliku sektori eripäraks on kohustus tagada läbipaistvus eriti juhul, kui uuringud on tellitud maksumaksja raha eest. Sellest tulenevalt on uuringu aruanded ja raportid tehtud kättesaadavaks organisatsiooni kodulehel või avalikus andmehoidlas. Samas selgitati intervjuudes, et avalikuks kasutamiseks ei ole mitte kogu andmestik, vaid juba töödeldud ja anonüümiseeritud uuringute tulemused.

Avaliku sektori puhul selgitati, et üldiselt on olemas kolme tüüpi uuringuid.

- Esimesel juhul on tegemist uuringutega, mille andmed ei ole avalikud, küll aga on avalikud kõik raportid ja aruanded. Peamine põhjus, miks kõike veebilehtedele ja avalikuks kasutamiseks mõeldud platvormidele kättesaadavaks ei tehta, on see, et tehtud uuringuid on nii palju ja see koormaks veebikeskkondasid.
- Teiseks toodi välja uuringud, kus ei ole andmestik formaalselt piiratud, kuid neid ei ole ka aktiivselt avaldatud. Tegemist on sellisel juhul “passiivselt avalike” uuringutulemustega, mis eksisteerivad andmebaasides, aga juurdepääsu on vaja taotleda. Sellisel juhul uurija ei tea, kas uuring on tehtud ning tal ei pruugi olla ka infot selle kohta, et on võimalus tulemusi taotleda. Lisaks ei ole avalikku ruumi üles pandud uuringute tulemusi, mida tehakse korduvalt.
- Kolmandat tüüpi uuringud on sellised, kus andmed on selgelt piiratud juurdepääsuga, mis on märgistatud kui asutusesiseseks kasutamiseks (edaspidi AK) või kuuluvad koguni riigisaladuse alla. Nende andmete puhul kehtivad ranged loa taotlemise protseduurid ning võimalus andmetele ligi pääseda on piiratud või täielikult keelatud.

Erasektori puhul toodi välja, et kasutusel on kahte tüüpi uuringu andmeid ja nende avaldamine avalikkusele toimub pigem äärmisel juhul ja kokkuvõtvat materjali kasutades. Erasektori esindajad selgitasid, et on kaks peamist lähenemist.

- Esiteks uuringud, mida tehakse ettevõttesiseseks kasutamiseks ja mille tulemused jäävad organisatsiooni. Peamiselt kasutatakse neid töötajate rahulolu hindamiseks ja strateegiliste otsuste tegemiseks.
- Teiseks uuringud, mille tulemusi kasutatakse osaliselt ka väliskommunikatsioonis, kuid ainult üldistatult või valikuliselt. Avalikustamine toimub ainult juhul, kui see toetab

ettevõtte mainet ja aitab suhelda näiteks koostööpartneritega. Selliseid andmeid avaldatakse ettevõtte veebilehtedel või sotsiaalmeedia platvormidel.

Erasektori uuringutulemuste jagamine toimub küll piiratult, kuid ettevõtete esindajad olid valmis uuringu andmeid tudengiga jagama. Minu esitatud küsimusele, millistel põhjustel otsustab organisatsioon, et teatud uuringute andmeid ei avalikustata. Toodi välja erasektori puhul, et mõiste “konfidentsiaalne” on kasutusel ka märgisüsteemina dokumentidel. Sellises olukorras ei ole lubatud vastavalt märgistatud dokumenti jagada.

“Kui meil on märgitud dokumendi peale või mingisuguse kokkuvõtte või mille iganes peale konfidentsiaalne, siis see on konfidentsiaalne, see ei kuulu mitte kuhugi jagamiseks.”
/Intervjueeritav 3/

Piirangutest tingitud teemal rääkides toodi intervjuudes välja ka vajadus lõputööde kinnise kaitsmise järel. See võib olla vajalik olukordades, kus töö sisaldab andmeid või järeldusi, mida ei saa avalikus ruumis esitada. Konkurentsi võivad õhnestada finantsandmed ja ärisaladused, näiteks komponentide 3D skeemid ja tootearenduse lahendused. Selliseid teemasid uurides toimub kaitsmine “suletud uste taga” selleks, et kaitsta organisatsioonide tundlikku teavet. Otsus töö määrata kinniseks kaitsmiseks tehakse üldiselt ettevõtte poolt.

Tudengi ligipääsu uuringu andmete kasutamiseks reguleeritakse enamasti konfidentsiaalsuslepingut ja ettevõttesiseseid juhendeid kasutades, kuhu on märgitud selgelt, millistele andmetele antakse juurdepääs ja kuidas neid kasutada tohib. Üheks peamiseks murekohaks on see, et ka näiliselt anonüümsed andmed võivad tegelikkuses viia inimeste või organisatsioonide äratundmiseni. Eriti kehtib see väiksemate organisatsioonide või konkreetsete juhtumite puhul, kus isegi üldistatud info võib muutuda äratuntavaks konteksti kaudu. Toorandmete kasutamisel on võimalik teostada üliõpilasega andmekasutuse kokkulepe, aga ka sellisel juhul ei ole võimalik ligipääs andmetele, mis sisaldab isikuandmeid. See vastus esitati küsimusele, millised on organisatsioonis nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel.

“/.../ kõik sellised asjad on ikkagi reguleeritud /.../ andmekasutuskokkulepe tudengiga, et kasutan ainult sihipäraselt /.../ ei püüa tuvastada inimesi /.../.” /Intervjueeritav 4/

Lisaks seadusandlusele ja organisatsioonisisestele kokkulepetele tuli intervjuude andmete analüüsimisel välja organisatsioonide hirm mainekahju ees. Uuringu andmete väärkasutus, kas siis tahtlikult või teadmatusel, võib tuua kaasa tõsiseid tagajärgi organisatsioonile. Eriti tundlikuks arvati olevat olukord, kus tudeng ei tunne organisatsiooni sisemist keskkonda või tõlgendab andmeid pinnapealselt ja sellest võib kujuneda eksitav või kallutatud kuvand.

“Seal ilmselt on jah see hirm, et kasutatakse asjatundmatult, et nopitakse välja mingeid asju ja kuidagi võetakse kontekstist välja, esitatakse mingeid asju kuidagi teravamalt, kui nad tegelikult on konteksti võib-olla arvestamata.” /Intervjueeritav 4/

Selline andmetest konteksti välja rebimine ja ühepoolne lähenemine ei kajasta tegelikku olukorda. Avalikustamata uuringute tulemusi käsitledes on võimalik tahtmatult jätta mulje, nagu oleks organisatsiooni sisemine keskkond puudulik, kuigi tegelikult võisid tulemused olla neutraalsed või isegi positiivsed. Seetõttu võivad tulemused vajada oskuslikku tõlgendamist. Mõned intervjueeritavad tõid välja, et ohtlikuks peetakse olukorda, kus tudeng ei oma piisavat teadlikkust konteksti kohta või ei taju oma sõnade mõju. Väär tõlgendus võib tahtmatult asetada ettevõtte negatiivsesse valgusesse.

“/.../ seda kõike ettevõtted kardavad, et äkki see üliõpilane, kes on võib-olla kogenematu. Selles praktilises elus võib selle uurimistöö paisata kuskile avalikku ruumi sellisena, et kirjutabki, et tema nägemus on, et see ettevõtte on absoluutselt null ja pärast seda on mainet ettevõttel keeruline siis taastada.” /Intervjueeritav 3/

Organisatsioonis uuringute läbiviimine või avalikustamata uuringu andmete kasutamine ei pruugi alati olla lihtne ning võib mõjutada reaalseid inimesi ja protsesse. Tudeng võiks arvestada, et iga avaldatud väide või järeldus peab põhinema mitte ainult andmetel, vaid ka vastutusel ja teadlikul eetilisel lähenemisel. Andmete kasutamisel muutub oluliseks just see, kuidas tudeng oskab neid andmeid käsitleda. Intervjuudest selgus, et organisatsioonid ei lähtu lihtsalt formaalsetest nõuetest, vaid ootavad tudengilt teadlikku käitumist. Mõni intervjueeritav tõi välja, et tegemist ei ole lihtsalt uurimistöö kirjutamisega, vaid tudeng astub sisse organisatsiooni infovälja ning tema otsused võivad mõjutada organisatsiooni kuvandit. Usaldus ei teki otsekohe, vaid see tuleb piltlikult öeldes “välja teenida”. Seetõttu on sageli vajadus eelnevalt kokku leppida andmekasutuse tingimused, määrates, milliseid andmeid tudeng kasutada tohib ning kuidas tuleb andmeid töödelda ja esitada. Teadlik lähenemine aitab vältida arusaamatusi ning minimeerida riske, mis võivad kaasneda andmete väärkasutuse tõttu.

3.2. Avalikustamata uuringute andmed ja nende roll üliõpilastöös

Soov kasutada üliõpilastöös uuringu andmeid, mis ei ole avalikult kättesaadavad, võib mõjutada üliõpilastöö sisu ja selle valmimist mitmel viisil. Intervjuude analüüs tõi esile erinevad teemad, mis sellises olukorras võivad suunata, kuidas töö valmib ja millise tasemega see lõpuks kujuneb.

Oluline mõju on seotud sellega, kas tudeng pääseb vajalikele andmetele ligi täies ulatuses või on juurdepääs mingil põhjusel piiratud. Andmete selektiivne kättesaadavus tähendab seda, et osa andmeid võib olla kättesaadav ainult organisatsioonis kohapeal, spetsialisti järelevalve all või anonümiseeritud kujul, mis seab piirangud analüüsile ja järelduste usaldusväärsusele.

“Ma arvan, et see on pigem ongi sisend ju ettevõtte enda juhtorganitele, mitte nagu väljaspoole jagamiseks mõeldud.” /Intervjueeritav 5/

Sellises kontekstis muutub töö planeerimine ja metoodiline lähenemine oluliseks. Intervjueeritavad tõid välja, et tudengid ei peaks eeldama, et kõik vajalik info on saadaval, vaid nad võiks osata töötada olukorras, kus andmeid tuleb taotleda. Andmetega saab tutvuda piiratud tingimustel ning osa teabest võib jääda täiesti kättesaamatuks. Piirangutest tulenevalt võib tekkida vajadus paindlikkuse järele nii uurimisküsimuse täpsustamisel kui ka meetodite valikul.

Analüüsi käigus selgus, et enamik organisatsioonide esindajatest on üksmeelselt nõus sellega, et tudengite uurimistööd aitavad lahendada organisatsioonisiseseid probleeme, eriti olukorras, kus organisatsioonil ei ole endal ressursi uuringute läbiviimiseks. Lisaks individuaalsele panusele tuli välja ka koostöö kõrgkoolide ja organisatsioonide vahel. Mitmel juhul kirjeldati olukordi, kus ülikool ja organisatsioon on kokku leppinud uurimisteemad, mida pakutakse tudengitele uurimiseks. Sellistel juhtudel moodustatakse uurimiserühmad, mida juhendatakse samaaegselt nii ülikooli kui ka organisatsiooni poolt. Seega võivad üliõpilaste uurimistööd pakkuda praktilist kasu, näiteks kaardistades probleeme, mida organisatsioon ise ei ole veel mõistnud või pakkudes välja uusi lahendusi, mis põhinevad akadeemilisel teadmisel.

Intervjueeritavate sõnul võimaldab selline koostöö paremat ligipääsu andmetele ning aitab teha võimalikuks, et töö on seotud organisatsiooni tegelike vajadustega. Organisatsioonid on valmis tudengit toetama, pakkudes osaliselt juhendamist ja suunama andmete kasutamisel, see võib aidata kompenseerida piirangutest tulenevaid puudujääke. Suur roll on ka ülikoolipoolsel juhendajal, tema ülesanne on aidata tudengil leida alternatiivseid lahendusi, soovitada sobivat metoodikat ning toetada töö fookuses hoidmist.

“/.../ ja no muidugi juhendaja ka ju ikkagi suunab ja toetab õpilast. ” /Intervjueeritav 2/

Organisatsioonides viiakse regulaarselt läbi sisemisi uuringuid, mille eesmärk on kaardistada töötajate rahulolu, organisatsioonikultuuri või klientide rahulolu. Need uuringud on osa organisatsiooni arengu tegevusest, mis võivad tudengile pakkuda vaatlusandmeid üliõpilastöö jaoks.

Intervjueeritavad tõid välja järgmised uuringud, mis on organisatsioonisiselt läbi viidud:

- töötajate rahulolu uuring;
- organisatsioonikultuur;
- pühendumusuuring;
- sisseelamisprogrammi tagasisideküsimustik;
- kliendirahulolu uuring;
- omanikutunne ettevõttes;
- sisseelamisprogrammi tõhususe uuring.

Samas võiks siiski arvestada, et need uuringute andmed ei ole alati kogutud akadeemilisel eesmärgil, seega võib tulemus erineda üliõpilastööde nõuetest.

3.2.1. Organisatsiooni ja tudengi koostöös uuringute andmete kasutamise võimalused ja piirangud

Selleks, et üliõpilane saaks kasutada ettevõttesiseselt tehtud uuringute andmeid, võiks olla täidetud teatud eeltingimused. Kui soovisin teada saada, millised on need reaalsed kokkulepped ja arusaamad, mille kaudu koostöö võimalikuks saab, siis analüüsi käigus selgus, et lihtsalt soovist või uurimistöö huvitavast teemast ei piisa. Koostöö eeldab mitmetasandilist teadlikkust mõlemalt osapoolelt. Mitmed osalejad rõhutasid, et tudengil peaks olema selge arusaam sellest, mida ta soovib uurida ja milliseid andmeid selleks vajab. Liiga üldised või ebaselged uurimissoovid tekitavad segadust ning vähendavad usaldust, mida organisatsioon peab tundma enne, kui ligipääs uuringu andmetele üldse kaalumisele tuleb. Organisatsioonid saavad üliõpilaste uurimistöödest kasu eelkõige siis, kui uurimistööd on seotud nende igapäevategevuste või eesmärkidega. Intervjueeritavate arvates hinnati eriti väärtuslikuks need tööd, mis aitasid kaasa reaalse muudatuste elluviimisele ja otsuste langetamisele.

“Paar aastat tagasi tulid tegid üliõpilased eksprompt ühe uurimistöö, mis oli seotud põhiväärtustega ja ma olin nagu raudpolt kindel, et noh, musteretevõtte, meil on kõik läbi mõeldud, meil on protsessid, inimesed jälgivad protsesse, kõik läheb hästi ja ega väärtuste tagasisidet tol hetkel meil veel ei olnud. Ja siis kui see uurimistöö oli läbi, siis ma lugesin kokkuvõtteid ja mõtlesin, et kas nad käisid meie juures ikka.” /Intervjueeritav 3/

Mõned spetsialistid tõid esile, et organisatsioonid ei pruugi alati märgata sisemisi kitsaskohti või rutiiniks muutunud töökorraldusi, mis vajaksid muutmist. Väljast tulnud osaleja, näiteks tudengi

värske pilk, aitab tuvastada kitsaskohti ning pakub uusi vaatenurki, mille kaudu organisatsiooni arengut toetada.

“/.../ meil on inimestena kalduvus üldiselt tihti imetleda oma naba ja me mõtleme, et me teeme kõike jube hästi. Ja kui meil on veel ka kogemused, siis me arvame, et keegi meid nagu väga ei oska õpetada ja meile meeldib olla mugavustsoonis.” /Intervjueeritav 3/

Sellised näited rõhutavad, et üliõpilastöö võib organisatsioonile anda otsese praktilise väärtuse, mitte ainult analüütilise sisendi. Sellisel juhul muudab tudengi töö organisatsiooni jaoks investeeringuks, millel on mõõdetav kasu. Intervjuudes rõhutati, et kõige tulemuslikumad on need uurimistööd, mis haakuvad organisatsiooni tegelike vajaduste ja arengusuundadega. Mõnel juhul ei jäänud tudengi uurimistöö lihtsalt analüüsiks, vaid sellest kujunes ka reaalne lahendus. Intervjueeritavad tõid esile ka olukordi, kus tudeng teostas praktilise väljundina konkreetse süsteemi, mis võeti organisatsioonis kasutusele juba enne lõputöö valmimist.

“Kes koostas sellise juba lahenduse praktilal olles meie jaoks, mis siis tõesti läks ka töösse, millest ta tegelikult saab lõpuks ka enda selle nii-öelda lõputöö vormistada, et lihtsalt võib olla teoreetilist raami rohkem ümber.” /Intervjueeritav 6/

Intervjueeritavad rõhutavad, et koostöö tudengiga ei pea olema ainult andmete jagamine, vaid see saab alata juba teema määratlemise faasis. Kui organisatsioonil on endal uurimistöö jaoks vajadus või arengukoht, kuid puudub ressurss sellega tegelemiseks, võib tudeng pakkuda tuge. Intervjueeritavad kirjeldasid, et nende organisatsioonis proovitakse tudengite tööd siduda praktiliste vajadustega võimalikult varajases etapis.

“Meil on mingisugune praktiline asi, mida me sooviksime, et uuritaks, aga me ei jõua ise seda teha, siis tudengi kaasamine loob win-win olukorra.” /Intervjueeritav 6/

Mõne vastuse puhul toodi lisaküsimusi esitades välja, et sessioonõppes õppiva tudengi jaoks on väga hea võimalus teha uurimistöö oma ametialaselt töökohas. See muudab uurimisprotsessi lihtsamaks, kuna tudeng tunneb juba organisatsiooni sise-eeskirju ja korda ning tal on ligipääs andmetele. Sellisel juhul on tudengil tavaliselt kehtiv tööleping, millega kaasneb ka konfidentsiaalsusleping ning ametikohast tulenev ligipääs vajalikule infole. Väljastpoolt tulijate puhul on andmete jagamine keerulisem ja vajab kokkuleppeid ning vahel ka täiendavaid lepinguid.

“Ja kes siis pöörduvad, eelkõige ma ikkagi ütleks, et pigem enda asutuse töötajad, kui et väljaspool tuleks keegi ütleks, et ma teie asutuse andmete põhjal soovin teha tööd, et pigem on jah, ma ütleks valdav olnud see, et inimene töötab meil, tal on lõpetamine käsil ja ta

asutuse, siis andmete ja asutuse nagu näite baasil mingisuguse töö kirjutab valmis.”

/Intervjueeritav 6/

Töötava tudengi puhul toodi esile ka see, et kui tööandja võimaldab uurimist läbi viia organisatsioonis sees, siis kasvab tudengi motivatsioon ja paraneb töö kvaliteet. See ei ole aga lihtsalt heategevus, organisatsioonid ootavad reaalselt kasu. Osaliselt rõhutati vastustes, et uurimistöö peab organisatsioonile midagi tagasi andma. Kui töö toob kaasa parendusettepanekud või uue vaatenurga, on organisatsioonid koostööks rohkem avatumad:

“Ennekõike ettevõtet huvitab, et mis kasu ta ise sellest saab, tihti nii on, et tööandja või ettevõtte on siis avatud nendele koostöödele alati, kus ta ise ka midagi võidab, muidu ta on natuke sihuke heategevus.” /Intervjueeritav 3/

Eeltoodu põhjal võib väita, et üliõpilastööde teostamine organisatsioonides ei ole lihtsalt individuaalne initsiatiiv või juhuslik kokkusattumus, vaid selle keskmes toimub vastastikune koostöö ja usaldus.

3.2.2. Soovitused tudengile avalikustamata uuringute andmete kasutamiseks

Analüüsitud andmed viitasid selgelt, et organisatsioonid väärtustavad koostöös tudengitega eelkõige usaldust ja teadlikku tegutsemist. Hea tava ei tähenda ainult formaalseid lepinguid, vaid peegeldab laiemat suhtlus- ja koostöökultuuri. Mitmed intervjuus osalejad selgitasid, et ootused tudengile ei ole ainult regulatsioonidega piiratud, vaid eeldatakse, et tudeng suhtub andmete kasutamisse vastutustundlikult ning suudab arvestada organisatsiooni sisemiste reeglite ja praktikatega isegi juhul, kui ta ise organisatsioonis ei tööta. Avatud suhtlemine ja läbipaistvad kokkulepped aitavad luua usaldusel põhineva koostöö. Kui andmete kasutamine ja töötlemine on mõlemale poolele arusaadav ja läbimõeldud, on võimalik saada tulemusel.

Intervjueeritavate ootuste põhjal peaks avalikustamata uuringu andmete kasutamise hea tava üliõpilastöös kajastama järgmisi punkte.

1. Selge eesmärk - enne organisatsiooni poole pöördumist peab tudeng sõnastama uurimistöö selge eesmärgi ja teema, see lihtsustab andmete jagamise otsust.
2. Andmekasutuse kokkulepe - andmete kasutamine tuleks reguleerida kokkuleppe või lepinguga, kus on kirjas, milliseid andmeid tohib kasutada ja millistel tingimustel.

“/.../ peab olema ikka visadust, et sellest bürokraatiast läbi närida ennast /.../”

/Intervjueeritav 4/

3. Vastutustunne - tudengil peab tekkima arusaam, et ta kannab vastutust kogutud info käsitlemise eest ning mõistma oma tegude mõju ettevõttele.
4. Teadlik kokkulepe - kokkulepetest kinnipidamine ja järjepidev suhtlus organisatsiooniga võimaldavad vähendada valearusaamade riski.

“/.../ kokkulepetest kinnipidamine ja uurimine, et kui kahtled, siis küsi, räägi läbi, ära torma kohe mingit asja nagu tegema /.../” /Intervjueeritav 6/

5. Aja planeerimine - tihedalt planeeritud ajakava võib viia vigade ja ähmaste tõlgendusteni, aega tuleks jätta ka ootamatusteks.

“/.../ parim praktika on see, kui sa võtad selleks läbiviimiseks aega, kui sa plaanid kaks nädalat, siis pane sinna kaks nädalat otsa /.../” /Intervjueeritav 8/

6. Koolipoolse juhendajaga koostöö - arutelud juhendajaga aitavad vältida valetõlgendust ning tema oskab hinnata, kas üliõpilastööde sisu on asjakohane ja eetiliselt kooskõlas.

Lisaks usaldusel põhinevale koostööle märgiti mitmes intervjuus tudengi vastutust uuringu andmete kasutamisel. Vastutust ei anta ainult lepingutega, vaid see nõuab ka eetilist mõõdet, olgu selleks siis andmete tõlgendamine või esitamine.

4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED

Selles peatükis annan ülevaate uurimistulemuste ja teoreetilise osa põhjal püstitatud uurimisküsimustele vastamisest. Eesmärk on selgitada, millised nõuded ja ootused avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöodes kehtivad ning mis võib kujundada üliõpilastöö kvaliteeti.

4.1. Avaliku ja erasektori töötajate nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöodes

Mitmed autorid on oma uuringutes välja toonud, et avaliku ja erasektori andmekasutuse praktikad on erinevad eelkõige seadusandluse ja organisatsioonisiseste reeglite osas (Khan ja Khandaker, 2016; Bernal, 2024; Puusalu ja Marnot, 2021). Uurimistöö tulemused kinnitasid seda väidet, et mõlemad sektorid reguleerivad uuringu andmete kasutamist ja jagamist organisatsioonisiseste reeglite järgi kindlate dokumentidega, nagu näiteks andmekasutuse kokkulepped ning konfidentsiaalsuslepingud.

Lisaks kokkulepetele tuleb arvestada ka kehtivate õigusaktidega, milleks on IKÜM ja IKS, mis reguleerivad isikuandmete kasutamist ning need kehtivad nii avalikus kui ka erasektoris (European Union, 2016). Andmesubjektide kaitse seisukohalt on oluline, et andmeid anonümiseeritakse või pseudonümiseeritakse enne nende jagamist kolmandale osapoolele (Marques ja Bernardino, 2020). Uuringutulemused näitavad, et andmete edastamine tudengitele toimub enamasti alles pärast seda, kui need on muudetud sellisel kujul kättesaadavaks, et isikute tuvastamine ei oleks võimalik. Samuti selgus, et organisatsioonide poolt tellitud uuringute tulemused edastatakse tellijale sellisel kujul, kus andmed on juba anonüümseks muudetud. See on kooskõlas ka Gadotti jt. (2024) ning Marques ja Bernardino (2020) arvamusega, et andmete isikustamata kujul edastamine aitab vähendada privaatsuse rikkumise riski, säilitades samal ajal andmete analüütilise väärtuse.

Andmesubjektidele esitatud lubadustest kinnipidamine on oluline, Oliver (2010: 82) rõhutab, et konfidentsiaalsus ei tähenda ainult lubadust, vaid ka kohustust seda lubadust täita. Kohustuse eesmärk viib laiemale eetilise vastutusele, mis ei piirdu üksnes konfidentsiaalsuse lubadusega, vaid eeldab tudengilt teadlikku ja vastutustundlikku tegutsemist kogu uurimisprotsessi vältel (Oliver, 2010). Olukordades, kus andmeid ei saa täielikult avalikustada või on tegemist tundliku sisuga, muutub tudengi eetiline teadlikkus oluliseks osaks töö kvaliteedist. Nagu Metcalf ja Crawford (2016) toovad esile, võib ka näiliselt ohutu info viia eksitavate järeldusteni. Seetõttu on oluline, et tudeng mõistaks andmete tähendust ning tulemusi esitataks viisil, mis ei kahjusta organisatsiooni mainet. Organisatsioonide jaoks on oluline, et tudeng ei täidaks üksnes formaalseid tingimusi, vaid mõistaks, milline mõju võib tema töö olla organisatsiooni mainele.

Bernal (2024) selgitab, et erasektoril on õigus oma uuringu andmeid konfidentsiaalsena hoida, samal ajal kui Oliver (2010) rõhutab avaliku sektori suuremat eetilist ootust andmete kättesaadavuse ja läbipaistvuse osas. Sellest tulenevalt võivad eetilised ootused andmete kasutamisele mõnevõrra erineda sõltuvalt sektori eripärast. Samas näitasid uuringutulemused, et sõltumata sektorist on organisatsioonide jaoks oluline, et üliõpilane töötaks andmetega läbipaistvalt ja vastutustundlikult. Eriti oluline on see, et oleks selge, kes andmeid kasutab, milleks neid kasutatakse ja kuidas tulemusi avaldatakse. Eetiline teadlikkus kaitseb mõlemat osapoolt, nii organisatsiooni uuringu andmeid kui üliõpilase uurimistööd.

Mulgan (2000: 89) määratleb, et erasektor kasutab uuringu andmeid peamiselt ärilise kasu saamise eesmärgil. Erasektori esindajad kinnitasid seda määratlust ning selgitati, et ettevõtted on valmis uuringu andmeid jagama peamiselt siis, kui nad saavad sellest ka enda jaoks praktilist kasu. Näiteks toodi kasuna esile võimalust leida töötajaid, saada tagasisidet või lahendada mõni organisatsioonisisene praktiline küsimus.

Vastutuse jagamise huvides võiks andmete kasutamise ja jagamise protsessis kasutada RACI-maatriksit, mis aitab vältida segadust rollide jaotuse osas (Champieux jt., 2024). Uuringutulemused näitavad, et tudengitel ei ole alati selget ülevaadet sellest, kelle poole organisatsioonis pöörduda uuringu andmete saamiseks või täpsustavate küsimuste küsimiseks. Ebamäärane rollijaotus tekitab segadust ka organisatsioonis sees, eriti kui ligipääs andmetele sõltub osakonnast või konkreetsest töötajast. Selged vastutuspiirid ja info liikumise kokkulepped aitaksid selliseid olukordi ennetada, mis omakorda aitab vähendada arusaamatusi andmete kasutamisel.

Sõltumata sellest, kas andmed on piiratud ligipääsuga või mitte, eeldatakse, et üliõpilane mõistab oma vastutust andmete kasutamisel. Korduvalt täpsustati seda, et kui üliõpilane tegutseb teadlikult, sõltumata sellest, kas uuringu andmed on piiratud juurdepääsuga või mitte, suureneb organisatsiooni usaldus tema vastu. See näitab, et läbipaistev tegutsemine ei ole takistus, vaid hoopis koostöö alus. Tulemused näitasid, et organisatsioonid hindavad olukordi, kus tudeng on teinud eeltöö, ta teab täpselt, mida soovib uurida ning suudab selgelt sõnastada, milliseid andmeid ta vajab ja miks. Oluline ühisosa oli märksõnadel “koostöö” ja “usaldus”, mida mõlema sektori esindajad rõhutasid korduvalt.

Khan ja Khandaker (2016: 2876) rõhutavad, et avalik sektor on seadusest tulenevalt kohustatud jagama uuringute andmeid, minu uuringus osalejad kinnitasid seda, tuues välja, et uuringute andmed avalikustatakse aga anonüümseks muudetud ja töödeldud tulemusena. Läbiva teemana kerkis esile, et see tuleneb vajadusest tagada isikuandmete kaitse, mistõttu ei jagata andmeid, vaid peamiselt uuringutulemusi, mille kaudu ei ole võimalik tuvastada konkreetseid isikuid ja juhtumeid. Masso jt. (2020: 98–99) sõnul näitavad avalikustatud tulemused läbipaistvust avaliku sektori tegevuse kohta ning aitavad suurendada usaldust.

Inimeste hoiakud isikuandmete kaitse küsimustes olid teadlikud, mõlema sektori puhul on oluline kaitsta isikuandmeid, seda kinnitavad ka uurijad Salumaa-Lepik ja Nisu (2024: 3), rõhutades, et andmekaitse ja privaatsuse kaitse on viimase aja jooksul teinud märgatava arenguhüppe. Praktikas tähendab see seda, et andmete väljastamine toimub alles pärast nende anonümiseerimist. Hoofnagle jt. (2019: 66) toovad välja, et andmed on nagu valuuta, mis nõuab vastutustundlikku kasutamist. Uuringutulemused kinnitasid, et uuringu andmete valesti tõlgendamise hirm on mitme osaleja jaoks aktuaalne teema. Mõnel juhul toodi esile, et üliõpilane võib konteksti mitte mõista ja teha ennatlikke järeldusi või esitada tulemusi viisil, mis kahjustab organisatsiooni mainet. Mis ei tähenda seda, et andmete jagamist välditakse, vaid pigem selgitati, et oodatakse koostööd üliõpilastega, kus uurimisteemad kooskõlastatakse eelnevalt ning tudengitele pakutakse suunatud uurimise võimalusi, mis arvestavad ettevõtte soovidega.

4.1.1. Avalikustamata uuringu andmete jagamise võimalus

Tulemuste osas tõin välja ühe üksikjuhtum, kus uuringu andmete jagamine tudengitele toimus usalduse põhimõttel. Konkreetse juhtumi puhul võiks pakkuda organisatsioonile lahenduseks kasutusele võtta andmekasutuskokkulepe. Teised intervjuueeritavad tõid välja, et nende organisatsioonis kasutatakse andmekasutuskokkulepet või konfidentsiaalsuslepingut, et

reguleerida uuringu andmete kasutamist. Avaliku ja erasektori töötajate poolt toodi välja mitmeid olulisi punkte, mida uuringu andmete jagamisel võiks arvesse võtta. Näiteks vajadus täpsemalt määratletud ligipääsu ja uuringu andmete eesmärgipõhise kasutamise kohta. Eelneva selgituse põhjal otsustasin kontrollida, mida andmekasutuskokkulepped sisaldavad ja mul ei õnnestunud leida sobivat näidisvormi, mida saaks kasutada üliõpilastööde jaoks. Sellest lähtuvalt tekkis vajadus koostada praktiline töövahend, mida saaks rakendada, kui tudeng soovib kasutada avalikustamata uuringute andmeid oma töös.

Vajaliku lahenduse leidmiseks viisin esialgu läbi otsingu teadusartikleid avaldavates veebikeskkondades. Proovisin kasutada erinevaid termineid nagu näiteks *data use agreement for student thesis* ja *research confidentiality agreements*. Selgus, et sellist vormi, mis oleks suunatud mitteavalike andmete jagamisele organisatsiooni ja tudengi vahel, ei olnud avalikult kättesaadav.

Lõputöö praktilise väljundi osana koostasın näidisvormi, mida saab kasutada olukordades, kui tudeng soovib kasutada mitteavalikke uuringu andmeid. Uuringu andmete kasutamise kokkuleppe vormistamisel lähtusin oma uurimistöö tulemustest, mis tõid esile korduvalt vajaduse turvalise andmekäsitluse, konfidentsiaalsuse tagamise ning vastutuse selge jaotuse järele. Lisaks analüüsisin rahvusvahelisi andmekasutuskokkulepete mudeleid, millest kõige põhjalikuma ja selgema ülevaate andis Boston University (2021) *Data Use Agreement* (DUA) kontseptsioon, eesmärgiga reguleerida mitteavalike andmete kasutamist teadustöodes.

Näidisvorm, mille koostasın (vaata ptk 4.1.2.), lähtub eetilise ja praktilise andmekasutuse põhimõtetest:

- kindlustada, et andmeid kasutatakse ainult kokkulepitud eesmärgil;
- määratleda andmevaldaja õigused ja andmete ulatus;
- kirjeldada tudengi vastutus seoses andmete turvalisuse ja töötlemisega;
- vähendada arusaamatuste riski töö avalikustamise etapis.

Koostatud näidisvormi kasutamine toetab läbipaistvat ja usaldusel põhinevat koostööd, mis vastab organisatsioonide ootustele ja lihtsustab tudengil ligi pääseda uuringu andmetele.

4.1.2 Näidisvorm “Uuringu andmete kasutamise kokkulepe”

Uuringu andmete kasutamise kokkulepe

Osapooled

Andmevaldaja (Ettevõtte/Asutus)

Ettevõtte/Asutuse nimi, esindaja nimi ja ametinimetus.

Üliõpilane

Nimi, õppeasutus, õppekava/õppeaste, töö pealkiri.

Kokkuleppe eesmärk

Kokkuleppe eesmärk on anda ettevõtte/asutuse (nimi) poolt ajutine luba kasutada ettevõtte/asutuse kogutud avalikustamata uuringu andmeid üliõpilastöö koostamise eesmärgil. Luba kehtib ainult juhul, kui allpool nimetatud kohustused on täidetud.

Üliõpilase kohustused

1. Kasutada andmeid üksnes kokkuleppes märgitud eesmärgil.
2. Kaitsta andmeid loata juurdepääsu ja edastamise eest.
3. Hoida andmeid turvaliselt ja mitte jagada neid kolmanda osapoolega.
4. Esitada töö tulemused üldistatud kujul, vältides ettevõtte/asutuse või isikute otsest tuvastamist.
5. Kustutada andmed töö esitamise järgselt või kokkulepitud tähtaja möödudes.
6. Vältida töö koostamisel ja esitamisel ettevõtte/asutuse maine kahjustamist.

Andmevaldaja (Ettevõtte/Asutuse) õigused

1. Määrab, millises ulatuses andmeid üliõpilasele kättesaadavaks tehakse.
2. Võib paluda tutvuda töö lõppversiooniga enne selle avalikustamist või esitamist.
3. Määrab ettevõtte/asutuse siseselt isiku, kes andmetele juurdepääsu annab.

Osapoolte nimi ja allkiri

4.2. Olukorrad, mis võivad kujundada üliõpilastööde kvaliteeti, kui kasutatakse avalikustamata uuringute andmeid

Uuringutulemused viitasid sellele, et avalikustamata uuringu andmete kasutamine võib üliõpilastöö kvaliteeti kujundada. Töö koostamise protsessi võib kujundada see, kas tudengil on ligipääs vajalikele andmetele täies ulatuses või saab ta ligipääsu piiratud andmekogule. Nagu toodi välja ka Champieux jt., (2024) poolt, on piiratud ligipääs uurimistööde kontekstis takistuseks, mis võib vähendada tulemuste usaldusväärsust ning mõjutada töö analüüsi tulemusi.

Uuringus osalenud spetsialistid rõhutasid, et tudengite teadlikkus piirangutest ja valmisolek nendega arvestada annab tugeva aluse koostööle. Täpselt selgitatud uurimisteema ja selge arusaam sellest, milliseid andmeid on vaja ja miks neid on vaja, võimaldavad organisatsioonidel paremini otsustada, kas ja millises ulatuses saab ligipääsu võimaldada. Sellist lähenemist toetab ka Puusalu ja Marnot (2021), rõhutades, et vastutustundlik andmete kasutamine eeldab selgeid kokkuleppeid ja läbipaistvat suhtlust.

Uuringutulemused näitasid, et koostöö ei ole oluline ainult andmete jagamisel, vaid ka üliõpilastööde fookuse suunamisel, pakkudes välja uurimisteemasid, mis on aktuaalsed ja seotud organisatsiooni tegevustega. Tulemuste osas on välja toodud organisatsioonides läbiviidud uuringuid, mis võivad olla tudengile inspiratsiooniks, suunates teemade juurde, mida saab edasi uurida ning mille kaudu on võimalik saada uusi vaatenurki. Organisatsiooni ja tudengi vaheline kommunikatsioon on hea tava avatud koostööks, kus töö valmib mõlema osapoole huve arvesse võttes. Tudengi teadlikkus andmete kättesaadavuse ulatusest aitab tal vajadusel oma uurimisküsimusi vastavalt muuta. Selgelt sõnastatud uurimisplaan näitab organisatsioonile, et tudeng on oma tegevuse hoolikalt läbi mõelnud.

Ametlikud kokkulepped aitavad täpselt määrata, kuidas andmeid kasutada tohib, kaitstes seeläbi mõlemaid osapooli. Uuringutulemused näitasid, et üliõpilastöö läbiviimine organisatsiooni uuringu andmeid kasutades on sageli lihtsam, kui üliõpilane on oma töökohas. Tulemused rõhutasid, et sellises olukorras on ligipääs andmetele üldjuhul reguleeritud töölepinguga või organisatsiooni sisemise korraga. Sise-eeskirjades on välja toodud, millistele andmetele erinevad töötajad ligipääsu saavad ning millistel tingimustel andmeid kasutada võivad. Ligipääs sõltub töötaja ametikohast, tööülesannetest ning andmete tundlikkusest. Selge ja struktureeritud juurdepääsusüsteem kindlustab selle, et andmeid kasutatakse sihipäraselt ja vastutustundlikult, vältides võimalikke andmekaitserikkumisi.

Uuringu käigus selgus ka, et koostöö ülikoolide ja organisatsioonide vahel ei piirdu ainult üksikute lõputööde toetamisega. Mitmed osalejad tõid välja süsteemseid koostöökohti, kus ülikoolid ja organisatsioonid lepivad kokku uurimisteemad, mida tudengitele pakutakse. Koostöö on kooskõlas ka Ervits (2024: 2) väitega, et praktilise suunitlusega uuringud ei aita kaasa ainult akadeemilise tulemuse saavutamisele, vaid loovad ka reaalse väärtuse andmete valdajale. Üliõpilastöö kvaliteedi tagamisel on oluline roll nii organisatsioonil kui ka ülikoolil. Intervjuudes rõhutati, et organisatsiooni esindajate valmisolek anda tudengile tagasisidet ja suunata teda andmete kasutamisel aitab leevendada andmete jagamise piiranguid. Samuti toetab üliõpilastööde kvaliteeti kõrgkooli juhendaja, kes aitab tudengil piiratud info alusel teha realistlikke järeldusi ning valida sobivad ja usaldusväärsed uurimismeetodid.

Metcalf ja Crawford (2016: 6) kirjeldavad, et erinevate riskide hindamist oleks mõistlik arutada juba koostöö alguses, mitte alles siis, kui võimalikud probleemid on tekkinud. Üliõpilastööde puhul võivad riskid avalduda siis, kui:

- andmed ei ole piisavalt anonümiseeritud või puuduvad kokkulepped tundliku teabe kasutamise osas;
- tudeng ei tea, kelle poole ettevõttes pöörduda, või ettevõttel puudub määratletud kontaktisik;
- tulemuste esitamine ilma konteksti arvestamata võib viia eksitavate järeldusteni.

Riskide ennetamine aitab ära hoida tagajärgi, mis võivad rikkuda koostööd organisatsiooni ja üliõpilase vahel. Kui töö käigus selgub, et andmestik sisaldab tundlikku või äriselt olulist teavet, võib muutuda vajalikuks ka täiendava kaitse määramine. Kinnise kaitsmise vajadus tuleneb olukordadest, kus üliõpilastöö sisaldab tundlikku või konfidentsiaalset teavet, mida ei saa avalikus ruumis esitada. Uuringutulemused näitasid, et selliseid juhtumeid esineb eelkõige siis, kui töö tugineb piiratud juurdepääsuga andmetele, näiteks finantsandmetele, tootearenduse detailidele või ärisaladustele. Kaitsmise kinniseks määramise nõue tuleb üldiselt organisatsiooni poolt ning lõplik otsus tehakse koostöös kõrgkooliga.

KOKKUVÕTE

Lõputöö on kirjutatud teemal “Avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded ning rakendatavus üliõpilastöös”. Teema valik sai alguse seminaris esitatud tudengi küsimusest, kuidas kasutada uurimistöös organisatsiooni uuringu andmeid, mis ei ole avalikult kättesaadavad ja kuidas sellistele andmetele korrektselt viidata. Töös välja toodud varasemad teoreetilised käsitlused annavad ülevaate avaliku ja erasektori andmekasutuse eripäradest, regulatsioonidest ning andmekaitse nõuetest. Oluline osa oli ka andmekasutuse eetilisel käsitlusel ning anonümiseerimise ja pseudonümiseerimise praktikatel, mis on üliõpilastööde koostamisel vajalikud. Varasemad uuringud toetavad lõputöö tulemusi, viidates sellele, et avalikustamata uuringute andmeid ollakse valmis tudengitega jagama. Andmete jagamist toetavad kokkulepped ja usaldus, lisaks hindavad mõlema sektori töötajad koostöö praktilist kasu. Samuti selgus, et üliõpilastöö kvaliteeti võib kujundada andmetele ligipääsu ulatus, piiratud või anonümiseeritud andmed võivad kitsendada analüüsi võimalusi. Lõputöö eesmärk oli välja selgitada, millistel tingimustel ja kuidas saavad üliõpilased kasutada akadeemilises töös organisatsioonide uuringu andmeid, mis on mitteavalikud. Samuti välja selgitada organisatsioonide nõuded ja soovitusel avalikustamata uuringu andmete kasutamise osas.

Eesmärgi täitmiseks püstitasin järgmised uurimisküsimused.

1. Millised on avaliku ja erasektori töötajate nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöös?
2. Millised olukorrad võivad kujundada üliõpilastööde kvaliteeti, kui kasutatakse avalikustamata uuringute andmeid?

Uurimistöö läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Viisin läbi kaheksa poolstruktureeritud intervjuud, neli avaliku sektori ja neli erasektori ettevõtete esindajatega. Selline valim võimaldas võrrelda sektorite andmekasutuse praktikaid ning tuua välja sarnasused ja erinevused.

Lisaks koostas näidisvormi, “Uuringu andmete kasutamise kokkulepe” (vaata ptk 4.1.2.), et oleks võimalik reguleerida üliõpilaste ja organisatsiooni vahelist andmekasutuse kokkulepet avalikustamata uuringu andmete kasutamisel. Näidisvormi kasutamine lihtsustab andmete

jagamise protsessi toetades sellega teaduspõhist koostöö arengut. Tudengitele antakse võimalus kasutada organisatsiooni avalikustamata uuringu andmeid ja organisatsioonid saavad kindlustunde, et neid kasutatakse vastutustundlikult.

Soovin tänada oma lõputöö juhendajat Tiina Palu toetuse ja suunamise eest kogu uurimistöö vältel. Lisaks soovin tänada kõiki intervjuudes osalenud avaliku ja erasektori töötajaid, kes olid valmis oma mõtteid ja kogemusi jagama.

SUMMARY

Requirements and applicability of using unpublished research data from the public and private sectors in student academic work

The choice of the topic was prompted by a student's question at a seminar on how to use organisational research data that is not publicly available in research and how to properly reference such data. The previous theoretical approaches outlined in the thesis provide an overview of the specificities of public and private data use, regulations and data protection requirements. The ethical approach to data use and the practices of anonymisation and pseudonymisation, which are necessary for student theses, also played an important role. Previous research supports the findings of the thesis, indicating that there is a willingness to share unpublished research data with students. Data sharing is underpinned by agreements and trust, and personal in both sectors appreciate the practical benefits of collaboration. It was also found that the quality of student work can be shaped by the extent to which access to data is limited, or that anonymised data can limit the scope for analysis.

The aim of the thesis was to find out under what conditions and how students can use non-public research data from organisations in their academic work. Also, to find out the requirements and recommendations of organisations regarding the use of non-public research data. In order to achieve this goal, I set the following research questions.

1. What are the requirements for public and private sector employees to use unpublished research data in student work?
2. What situations can shape the quality of student research when using unpublished research data?

I used a qualitative research method to carry out the research. I conducted eight semi-structured interviews, four with public sector and four with private sector company representatives. This sample allowed for a comparison of data use practices across sectors and to highlight similarities and differences. In addition, I drafted a model form, the “Research data use agreement” (see section 4.1.2.), to regulate the data use agreement between students and the organisation for the

undisclosed use of research data. The use of the model form facilitates the process of data sharing, thereby supporting the development of research-based collaborations. Students will be given the opportunity to use an organisation's unpublished research data and organisations will get the reassurance that it will be used responsibly.

I would like to thank my thesis supervisor, Tiina Palu, for her support and guidance throughout the research. In addition, I would like to thank all the public and private sector employees who participated in the interviews and were willing to share their thoughts and experiences.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Ackoff, R. L. (1989). From data to wisdom. *Journal of Applied Systems Analysis*, 16, 3-9. [PDF].
https://www.researchgate.net/profile/Rob-Keller/post/Original_paper_of_From_data_to_wisdom_by_Ackoff_1989/attachment/63f67d8997e2867d5081d0de/AS%3A11431281121841684%401677098376991/download/Ackoff89.pdf
- American Psychological Association (2023). Personal communications. Kasutatud 09.04.2025,
<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/citations/personal-communications>
- Andmekaitse inspektsiooni kodulehekül. (i.a.). *Mõisted*. Kasutatud 14.11.2024,
<https://www.aki.ee/isikuandmed/kkk/moisted#misted-6>
- Andmekaitse inspektsiooni kodulehekül. (2024-a). *Inspektsioonist*. Kasutatud 25.01.2025,
<https://www.aki.ee/kiirelt-katte/pressiruum/inspektsioonist>
- Andmekaitse inspektsiooni kodulehekül. (2024-b). *Inspektsioonist*. Kasutatud 17.05.2025,
<https://www.aki.ee/kiirelt-katte/pressiruum/inspektsioonist>
- Arenguseire keskus kodulehekül. (2022). *Raport: ametnike ebakindlus pidurdab avaliku teabe laialdasemat avaldamist*. Kasutatud 14.01.2025, <https://arenguseire.ee/uudised/raport-ametnike-ebakindlus-pidurdab-avaliku-teabe-laialdasemat-avaldamist/>
- Bernal, J. (2024). Private sector trust in data sharing: Enablers in the European Union. *Data & Policy*, 6(30), 1-18. doi:<https://doi.org/10.1017/dap.2024.20>
- Boston University kodulehekül (2021). *Data use agreements*. Office of Research. Kasutatud 19.04.2025,
<https://www.bu.edu/research/collaboration-partnership/industry-collaboration/data-use-agreements-duas/>
- Eesti Avaandmed kodulehekül. (i.a.). *Eesti avaandmed*. Kasutatud 14.11.2025,
<https://avaandmed.eesti.ee/>

- Ervits, I. (2024). Developing indicators for the social benefits of university–industry collaborations. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. 9(8), 1-17. doi: <https://doi.org/10.1186/s40991-024-00097-9>
- Euroopa Liidu Teataja. (2016). Euroopa parlamendi nõukogu määrus. Kasutatud 27.12.2024, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679#rct_26
- Euroopa Andmekaitse nõukogu kodulehekül. (i.a.). Isikuandmete turvaline töötlemine: Väike- ja keskmise suurusega ettevõtetele mõeldud juhend. European Data Protection Board. Kasutatud 27.12.2024, https://www.edpb.europa.eu/sme-data-protection-guide/secure-personal-data_et#toc-3
- European Union kodulehekül (2016). *Isikuandmete kaitse üldmäärus (GDPR), kokkuvõte*. Kasutatud 25.01.2025, <https://eur-lex.europa.eu/ET/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>
- European data protection supervisor kodulehekül. (i.a.). Data Protection Officer (DPO). Kasutatud 25.01.2025, https://www.edps.europa.eu/data-protection/data-protection/reference-library/data-protection-officer-dpo_en
- Frické, M. (2009). The knowledge pyramid: A critique of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science*, 35(2), 131–142. doi: 10.1177/0165551508094050
- Gadotti, A., Rocher, L., Houssiau, F., Cretu, A.-M., ja de Montjoye, Y.-A. (2024). Anonymization: The imperfect science of using data while preserving privacy. *Science Advances*, 10(29), 1-22. doi: 10.1126/sciadv.adn7053
- Hoofnagle, C. J., van der Sloot, B., ja Borgesius, F. Z. (2019). The European Union general data protection regulation: what it is and what it means. *Information & Communications Technology Law*, 28(1), 65–98. doi: <https://doi.org/10.1080/13600834.2019.1573501>
- Iphofen, R. (2020). A Professional Ethics for Researchers? 43. Emmerich, N (toim), *Handbook of Research Ethics and Scientific Integrity, Volume 2*. Springer Nature Switzerland AG.
- Juurik, M., Mäesalu, T., & Tarkpea, T. (2023). *Andmekaitse teadustöös*. Tartu Ülikool; TÜ Wiki. <https://wiki.ut.ee/pages/viewpage.action?pageId=196183311>
- Khan, A. ja Khandaker, S. (2016). Public and Private Organizations: How Different or Similar are They. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 12(9), 2873-2885. doi:10.17516/1997-1370-2016-9-12-2873-2885

- Kukk, M. (2018). *Praktiline dokumendihaldus*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Lim, W. M. (2024). What is qualitative research? An overview and guidelines. *Australasian Marketing Journal*, 1–31. doi: <https://doi.org/10.1177/14413582241264619>
- Marques, J. ja Bernardino, J. (2020). Analysis of data anonymization techniques. In *Proceedings of the 12th International Joint Conference on Knowledge Discovery, Knowledge Engineering and Knowledge Management (IC3K 2020)*, (2), 235–241. doi:10.5220/0010142302350241
- Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). 1.3.1. Mis on avaandmed ja miks neid ühiskonna uurimisel kasutada? M. Beilmann ja A. Roots (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma* (lk 98-99). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). 1.4.7. Konfidentsiaalsus. A. Siibak ja K. Tiidenberg (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma* (lk 137-138). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). 1.2. Andmete õiguslik kaitse ja kasutamine teadustöös. A. Kelli., I. Kull ja A. Värvi (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma* (lk 70-71). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Mayring, Ph. (2022). *Qualitative Content Analysis. A Step-by-Step Guide*. London, Los Angeles: SAGE. <https://qcamap.org/ui/en/home>
- Metcalf, J., ja Crawford, K. (2016). Where are human subjects in Big Data research? The emerging ethics divide. *Big Data & Society*, 3(1), 1–11. doi: <https://doi.org/10.1177/2053951716650211>
- Mourby, M., Mackey, E., Elliot, M., Gowans, H., Wallace, S. E., Bell, J., Smith, H., Aidinlis, S., ja Kaye, J. (2018). Are ‘pseudonymised’ data always personal data? Implications of the GDPR for administrative data research in the UK. *Computer Law & Security Review*, 34(2), 222–233. doi: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2018.01.002>
- Mulgan, R. (2000). Comparing accountability in the public and private sectors. *Australian Journal of Public Administration*, 59(1), 87–97. <https://doi.org/10.1111/1467-8500.00142>
- Leherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrukk
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. Tartu Ülikool. Kasutatud 03.04.2025, <https://samm.ut.ee/intervjuu/>
- Olev, A., ja Alumäe, T. (2022). Estonian speech recognition and transcription editing service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409–421. doi: <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>

- Oliver, P. (2010). *The Student's Guide to Research Ethics. Second edition. Ebook*. England: Open University Press.
- Puusalu, J. ja Sieberik, E. (2024). Digiriigi andmekasutusdilemmad: ühiskondliku turvalisuse ja isiku andmevabaduse keerukas vahekord. *Juridica*, 32, 358-367.
- Puusalu, J. ja Marnot, D. (2021). Elanikkonnaküsitluse "Eesti elanike suhtumine isiklike andmete privaatsusesse ja turvalisusesse" raport. *Sisekaitseakadeemia*. Kasutatud 25.01.2025, <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2846/AndmetePrivaatsus2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Riigi Teataja kodulehekül. (2001). Avaliku teabe seadus. Kasutatud 25.01.2025, <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010?leiaKehtiv>
- Saar, M. (2020). Lõputöö kaitsmise ja avaldamise piirangud. Kasutatud 25.01.2025, <https://wiki.ut.ee/spaces/ois/pages/25070393/L%C3%B5put%C3%B6%C3%B6+kaitsmise+ja+avaldamise+piirangud>
- Salumaa-Lepik, K., ja Nisu, N. (2024). European values, artificial intelligence and e-governance in Estonia and EU. *Internet of Things*, (28), 1-8. doi: <https://doi.org/10.1016/j.iot.2024.101278>
- Salumaa-Lepik, K., Kerikmäe, T., Nisu, N. (2021). Chapter 3 Data Protection in Estonia. Cortez, E. K. (toim), *Data Protection Around the World* (lk 23-28). T.M.C Asser Press.
- Sutrop, M., Aavik, T., Keerus, K., Lõuk, K., Nõmper, A., Pevkur, A., Saarniit, L., Simm, K., Tõnissaar, M., Vaher, A. ja Volt, I. (2016) *Eetikakoodeksid. Väärtused, normid ja eetilised dilemmad*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Tartu Ülikooli kodulehekül. (2023). Viitamisjuhend. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut. Kasutatud 13.01.2025, <https://uhiskond.ut.ee/et/sisu/viitamisjuhend>

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava

Minu nimi on Diana-Janika Savolainen, õpin Tartu Ülikoolis, Infokorralduse eriala kolmandal kursusel ning koostan lõputööd teemal “Avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded ning rakendatavus üliõpilastöodes”. Sellega seoses soovin uurida, millised tingimused avalik ja erasektor määrab, kui üliõpilane soovib kasutada oma lõputöös uuringu andmeid, mis ei ole avalikult kättesaadavad ning kuidas selliste andmete kasutamine võib mõjutada üliõpilastööde kvaliteeti. Kas siit edasi võime minna sinatades?

Intervjuu võtab aega umbes 30-60 minutit. Soovin meie vestluse salvestada ning hiljem kasutan vastuseid uurimis töös analüüsimiseks. Sinu nime ma töös ei avalikustata, vaid esitan pseudonüümina näiteks: “Intervjueeritav 1”. Kas oled sellega nõus? Olen koostanud mõned küsimused, et paremini mõista organisatsiooni tavasid ja vaateid seoses avalikustamata uuringute andmetega. Täpsemalt käsitlevad need andmed uuringu tulemusi, mis ei ole internetis vabalt kättesaadavad. Eesmärk on uurida, kuidas organisatsioonid neid andmeid jagavad ning milliseid nõudeid ja piiranguid uuringute andmete kasutamisel rakendatakse. Kas me võime alustada?

Taustaküsimused

1. Mis on sinu ametinimetus?
2. Palun tutvusta enda tööülesandeid organisatsioonis.
3. Kas oled oma töös kokku puutunud avalikustamata uuringu andmete kasutamise või jagamisega? Kui jah, siis millises kontekstis?
4. Kas oled osalenud uuringutes, mida organisatsioon on läbi viinud oma tegevuse eesmärkide toetamiseks?
5. Kas oled olnud seotud üliõpilastöödega, mis on koostatud selles organisatsioonis ja kus on käsitletud organisatsiooni tegevusi?

Põhiosa

Uurimisküsimus: Millised on avaliku ja erasektori töötajate nõuded avalikustamata uuringute andmete kasutamisel üliõpilastöodes?

1. Millised on sinu organisatsiooni reeglid ja nõuded avalikustamata uuringu andmete jagamiseks?
2. Millised dokumendid on nõutud sinu organisatsioonis uuringu andmete kasutamisel?
3. Millised meetmed on ette nähtud, et tagada andmete konfidentsiaalsus ja nende korrektne kasutamine?
4. Milliseid uuringuid organisatsioonis läbi viiakse, mille andmeid ei avalikustata?
5. Millistel põhjustel otsustab organisatsioon, et teatud uuringute andmeid ei avalikustata?
6. Millised on sinu arvates peamised eetilised probleemid, mis võivad avalikustamata uuringute kasutamisega kaasneda?
7. Kas sinu kogemuse põhjal on olnud juhtumeid, kus avalikustamata andmete kasutamine on põhjustanud andmelekked? Kui jah siis palun too näiteid?

Uurimisküsimus: Millised olukorrad võivad kujundada üliõpilastööde kvaliteeti, kui kasutatakse avalikustamata uuringute andmeid?

1. Millised on peamised väljakutsed, millega üliõpilased võivad kokku puutuda, kui nad soovivad kasutada, organisatsiooni uuringuid?
2. Milliseid juhiseid soovitaksite anda üliõpilastele, kes soovivad kasutada avalikustamata uuringute andmeid?
3. Millised on sinu arvates parimad praktikad, mida võiks jagada, et hõlbustada andmete korrektset ja vastutustundlikku kasutamist?
4. Milliseid samme võiksid ülikoolid ja organisatsioonid astuda, et toetada avalikustamata andmete kasutamist üliõpilastöodes?

Lisaküsimused

1. Kas organisatsioon on saanud kasu üliõpilaste tehtud uurimistöödest, mis tuginesid organisatsiooni tegevustele või andmetele? Kui jah, siis kas sa saaksid tuua näiteid?
2. Milliseid riske näed selles, kui üliõpilased kasutavad organisatsiooni uuringu andmeid oma uurimistöodes?

Kokkuvõte

Kas on midagi, mida soovid veel omalt poolt lisada?

Suur tänu, et leidsid aega oma kogemusi jagada! Sinu panus on lõputöö jaoks väga oluline ja aitab paremini mõista, kuidas avalikustamata uuringu andmeid üliõpilastöös kasutada ning milliseid organisatsioonide poolseid soovitusi arvestada. Nagu eelnevalt mainitud, jäävad sinu vastused konfidentsiaalseks ning sinu nime ei avalikustata. Kui soovid, võin peale töö valmimist seda sinuga jagada.

Lisa 2. Nõusolekuvorm

Uurimistöö: “Avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded ning rakendatavus üliõpilastöödes”

Autor: Diana-Janika Savolainen

Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut, Infokorralduse õppekava

Lõputöö eesmärk on välja selgitada, millistel tingimustel ja kuidas saavad üliõpilased kasutada üliõpilastöödes organisatsioonide uuringute andmeid, mis ei ole avalikult veebikeskkondades kättesaadavad. Samuti kaardistatakse organisatsioonide ootused ja soovitud selliste andmete kasutamise osas. Intervjuu kestab orienteeruvalt 30-60 minutit ning toimub kokkuleppel, kas kohapeal või veebivahendusel.

- Intervjuu salvestatakse uurimistulemuste analüüsimise eesmärgil.
- Uuringus osalemine on vabatahtlik, ning teil on õigus katkestada oma osalemine igal ajal.
- Teie isikuandmeid käsitletakse konfidentsiaalsena, intervjuueeritavad tähistatakse pseudonüümiga näiteks “Intervjuueeritav 1”.
- Anonümiseeritud transkriptsioonidega tutvuvad ainult autor ja tema lõputöö juhendaja.
- Kogutud tulemusi kasutatakse uurimistöös ja võimalusel edaspidistes akadeemilistes analüüsides.

Kinnitan, et olen tutvunud eeltoodud infoga ja mõistan oma õigusi ning uuringu eesmärgi.

Olen nõus osalema uuringus ning luban oma vastuseid kasutada.

Kuupäev

Nimi (ees- ja perenimi)

Allkiri

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Diana-Janika Savolainen,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose "*Avaliku ja erasektori avalikustamata uuringute andmekasutuse nõuded ning rakendatavus üliõpilastöös*", mille juhendaja on Tiina Palu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Diana-Janika Savolainen

26.05.2025